

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

ФАКУЛЬТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ,
РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Кривохижа Христина Вікторівна

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМАТИ ЕКСКУРСІЙ У МУЗЕЯХ ПОЛТАВЩИНИ

**Кваліфікаційна робота
за спеціальністю 242 «Туризм»**

Особистий підпис – _____
(підпис) К.В. Кривохижа
(ініціали, прізвище)

Науковий керівник –
(підпис) к.г.н., доцент, К. О. Верес
(посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

Зав. кафедри –
(підпис) к.п.н., доцент, В. В. Бурдун
(посада, науковий ступінь,
наукове звання, ініціали, прізвище)

Лубни 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
 ФАКУЛЬТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ
 КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ,
 РЕСТОРАННОГО І ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Затверджую:

Декан факультету технологій та
інформаційних систем

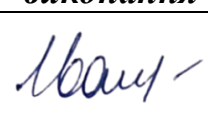
 Могильний Г. А.

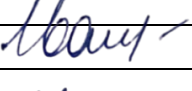
**Індивідуальний план здобувача вищої освіти
щодо виконання кваліфікаційної роботи**

Кривохижа Х.В.

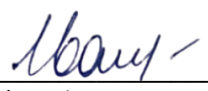
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Факультет технологій та інформаційних систем
2. Спеціальність Туризм
3. Кафедра професійної освіти, ресторанного і туристичного бізнесу
4. Науковий керівник Верес Катерина Олександрівна, к.г.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
5. Тема кваліфікаційної роботи:
Інноваційні формати екскурсій у музеях Полтавщини
6. Термін подання роботи на кафедру 08.05.2026 р.

№	Заходи	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи, вивчення наукової літератури, затвердження теми й керівника.	10.10.2025	
2.	Отримання консультації в керівника, вивчення наукової літератури, розробка плану роботи, визначення мети, завдань дослідження, критеріїв оцінювання, характеристика (вузла, деталі, механізму, підприємства, дільниці).	14.11.2025	
3.	Робота над теоретичною частиною кваліфікаційної роботи, аналіз літературних джерел. Розробка та розрахунок технології (ремонт деталей).	05.12.2025	

4.	Подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи та проектування технологічної та методичної частини для першого читання науковим керівником.	19.12.2025	
5.	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, подання теоретичної частини кваліфікаційної роботи на друге читання.	16.01.2026	
6.	Проведення технологічних розрахунків та охорони праці. Поетапний аналіз та обговорення її результатів.	30.01.2026	
7.	Подання першого варіанта технологічної, методичної та розрахункової частини кваліфікаційної роботи на перевірку науковому керівникові.	20.02.2026	
8.	Урахування рекомендацій наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, проведеними під час практики, підготовка варіанта роботи до попереднього захисту роботи на кафедрі.	06.03.2026	
9.	Попередній захист роботи на кафедрі.	20.03.2026	
10.	Доопрацювання кваліфікаційної роботи з урахуванням рекомендацій після попереднього захисту роботи на кафедрі.	03.04.2026	
11.	Подання кваліфікаційної роботи науковому керівникові та рецензентові на підготовку відгуку й рецензії.	17.04.2026	
12.	Подання на кафедру остаточного варіанта кваліфікаційної роботи, підписаного випускником, науковим керівником і рецензентом.	08.05.2026	

Здобувач вищої освіти _____ **Кривохижа К. В.**
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи **Верес К. О.**
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЙНИХ ЕКСКУРСІЙ	
1.1. Поняття та сутність музейної екскурсії в сучасному культурному просторі.....	9
1.2. Класифікація та традиційні формати екскурсій у музеях.....	14
1.3. Інновації в музейній діяльності: сутність та сучасні тенденції.....	19
1.4. Міжнародний досвід інновацій в музеях світу.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМАТІВ ЕКСКУРСІЙ У МУЗЕЯХ ПОЛТАВЩИНИ	
2.1. Характеристика музейної мережі Полтавщини.....	35
2.2. Використання інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини.....	41
2.3. Проблеми та перспективи розвитку інноваційних екскурсій у регіоні.....	47
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасних умовах музей перестає бути лише простором збереження культурної спадщини й дедалі активніше перетворюється на відкритий комунікаційний, освітній та туристичний центр, зорієнтований на різні категорії відвідувачів. Саме тому особливої ваги набуває пошук інноваційних форматів екскурсій, які дають змогу зробити музейний продукт більш інтерактивним, доступним, змістовним і привабливим для широкої аудиторії. Йдеться не лише про використання цифрових технологій, мультимедійних засобів, аудіогідів, квестів чи віртуальних турів, а й про загальне оновлення способів музейної комунікації, коли екскурсія стає формою діалогу з відвідувачем, а не лише односторонньої передачі інформації. Для Полтавщини ця проблема є особливо актуальною, оскільки регіон має вагомий історико-культурний потенціал, розгалужену мережу музеїв і значні можливості для поєднання музейної діяльності з розвитком внутрішнього туризму, культурної освіти та популяризації локальної спадщини. У такому контексті дослідження інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини є важливим як для теоретичного осмислення сучасних трансформацій музейної справи, так і для пошуку ефективних шляхів модернізації регіонального музейного простору.

Актуальність теми підтверджується і сучасною нормативно-правовою базою України у сфері культури та музейної справи. Насамперед ідеться про Закон України «Про музеї та музейну справу» [12], який визначає правові, економічні та соціальні засади діяльності музеїв, а також закріплює їхню роль у збереженні, вивченні та популяризації музейних предметів і колекцій. Важливе значення має і Закон України «Про культуру» [11], що регулює суспільні відносини у сфері створення, використання, збереження та поширення культурних цінностей і забезпечення доступу до них. Окрім цього, вагомим орієнтиром для осмислення сучасних змін у діяльності музеїв є Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року та операційний план її реалізації на 2025-2027 роки [23], схвалені Кабінетом Міністрів України у 2025 році, які акцентують увагу на

модернізації культурної інфраструктури, розширенні доступу до культурних послуг, цифровізації та оновленні форматів взаємодії закладів культури з суспільством.

Проблема оновлення музейної діяльності, розвитку музейної комунікації, музейної педагогіки, цифровізації та пошуку нових форматів взаємодії з аудиторією вже знайшла відображення у працях українських науковців. Зокрема, окремі аспекти цієї проблематики досліджували В. Антоненко [3], В. Банах [4], М. Белікова [6], Р. Гураль [8], Л. Дубровіна [10], А. Киридон [10], І. Матяш [10], Р. Маньковська [15], О. Міхно [17], К. Смаглій [24], О. Сошнікова [25], Н. Філіпчук [28], В. Хуткий [3], І. Шевцов [29]. В їх працях висвітлюються питання розвитку музею як соціокультурного інституту, трансформації музейної комунікації в умовах цифровізації, музейної педагогіки, ролі музеїв у сучасному культурному просторі та значення музею як туристичного ресурсу. Водночас, попри наявність напрацювань у цій сфері, питання інноваційних форматів екскурсій саме в музеях Полтавщини не можна вважати вичерпаним, оскільки воно потребує окремого регіонального аналізу з урахуванням місцевої музейної мережі, особливостей аудиторії, туристичного потенціалу області та сучасних викликів культурної галузі.

Метою дослідження є аналіз інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини, визначення особливостей їх впровадження та обґрунтування перспектив розвитку з метою підвищення ефективності музейної діяльності і привабливості для відвідувачів.

Завдання дослідження:

1. Розкрити поняття та сутність музейної екскурсії, а також охарактеризувати її роль у сучасному культурному просторі.
2. Проаналізувати класифікацію та традиційні формати екскурсій у музеях і визначити основні напрями впровадження інновацій у музейній діяльності.
3. Охарактеризувати музейну мережу Полтавщини та дослідити особливості використання інноваційних форматів екскурсій у музеях регіону.

4. Виявити основні проблеми та обґрунтувати перспективи розвитку інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини.

Об'єкт дослідження – екскурсійна діяльність музеїв як складова сучасної культурно-освітньої практики.

Предмет дослідження – інноваційні формати екскурсій та особливості їх впровадження у музеях Полтавщини.

Методи дослідження. В дослідженні використано комплекс загально наукових і спеціальних методів. Теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел, застосовано для розкриття сутності музейної екскурсії та інноваційних підходів у музейній діяльності. Порівняльний метод дав змогу зіставити традиційні та інноваційні формати екскурсій у музеях. Також застосовано описовий та аналітичний методи для визначення проблем і перспектив розвитку інноваційних форматів екскурсій у регіоні.

Теоретична значущість дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до організації музейних екскурсій у сучасному культурному просторі. У роботі уточнено сутність та класифікацію інноваційних форматів екскурсій, а також розкрито їх роль у трансформації музейної діяльності. Дослідження поглиблює наукові уявлення про вплив цифровізації та інтерактивних технологій на розвиток музейної комунікації.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів у діяльності музеїв Полтавщини для вдосконалення екскурсійних програм та впровадження інноваційних форматів роботи з відвідувачами. Запропоновані підходи можуть бути застосовані працівниками музейної сфери, екскурсоводами та організаторами культурно-освітніх заходів з метою підвищення привабливості музеїв і якості надання послуг.

Структура та обсяг курсової роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 61 сторінку комп'ютерного

тексту. Основний зміст викладено на 54 сторінках. Список використаних джерел складається з 29 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЙНИХ ЕКСКУРСІЙ

1.1. Поняття та сутність музейної екскурсії в сучасному культурному просторі

Музейна екскурсія в сучасному культурному просторі розглядається не лише як спосіб ознайомлення відвідувачів із музейним зібранням, а як одна з базових форм культурно-освітньої діяльності музею. Її зміст полягає в організованому сприйнятті предметів музейного фонду та пов'язаних із ними смислів через фахово вибудовану розповідь, показ і пояснення. Закон України «Про музеї та музейну справу» [12] закріплює суспільне призначення музеїв у збереженні, вивченні та використанні культурних цінностей, а сучасне міжнародне розуміння музею, зафіксоване ICOM, додатково підкреслює освітню, інтерпретаційну та комунікаційну місію таких установ [14, с. 58].

У науковому тлумаченні музейна екскурсія поєднує ознаки пізнавального процесу, педагогічної взаємодії та культурної комунікації. Її не можна зводити лише до усного коментування експонатів, оскільки вона передбачає цілеспрямоване формування у відвідувача цілісного уявлення про певну тему, подію, явище або персоналію. Важливою особливістю музейної екскурсії є опора на автентичні предмети, що надає інформації переконливості, емоційної насиченості та доказової сили. На відміну від абстрактної подачі знань, музейна екскурсія ґрунтується на безпосередньому контакті людини з матеріальними свідченнями минулого, культури та суспільного досвіду [21, с. 92].

Сутність музейної екскурсії найповніше виявляється через її комунікативну природу. Музей не просто передає інформацію, а вибудовує особливий простір взаємодії, у якому відвідувач не залишається пасивним слухачем, а стає співучасником процесу осмислення побаченого. В цьому сенсі екскурсія виступає формою організованого діалогу між установою, колекцією та аудиторією. Р. Маньковська [15], аналізуючи музей як суспільно значущу

інституцію, підкреслює, що сучасні форми музейної комунікації істотно розширюють можливості сприйняття, інтерпретації та поширення культурного знання, а отже посилюють роль екскурсії як засобу смислотворення [15, с. 195].

Музейна екскурсія має багатофункціональний характер, адже одночасно виконує освітню, виховну, пізнавальну, комунікативну та соціокультурну функції. Освітній аспект полягає в переданні систематизованих знань, пов'язаних із тематикою експозиції, історичним контекстом або культурною традицією. Виховний вимір виявляється у формуванні ціннісного ставлення до культурної спадщини, історичної пам'яті, локальної ідентичності та суспільного досвіду. Соціокультурна функція, своєю чергою, полягає в тому, що екскурсія допомагає включити людину в ширший культурний контекст і зробити музейне середовище частиною її особистого досвіду [14, с. 59].

В сучасних умовах змінилося саме уявлення про відвідувача музею, а разом із цим трансформувалася й екскурсійна практика. Якщо раніше переважала модель одностороннього інформування, то нині все більшої ваги набуває орієнтація на потреби конкретної аудиторії, її вікові особливості, освітній досвід, мотивацію та запити. Це означає, що музейна екскурсія дедалі частіше будується не за принципом універсального повідомлення, а як гнучкий формат взаємодії, здатний змінювати ритм, мову, акценти та способи залучення [21, с. 93].

Особливого значення для осмислення музейної екскурсії набуває музейна педагогіка, яка вивчає закономірності освітньої взаємодії в музейному середовищі. Її розвиток в Україні пов'язаний із посиленням уваги до того, як саме музей впливає на формування знань, світогляду, культурної чутливості та емоційного досвіду відвідувача. О. Міхно у своїх працях наголошує, що музейна педагогіка є не допоміжним, а органічним напрямом діяльності музею, оскільки саме через неї музей реалізує власний просвітницький потенціал. У цьому контексті екскурсія постає як одна з найефективніших форм педагогічно організованого контакту людини з культурною спадщиною [17, с. 168].

Педагогічна цінність музейної екскурсії зумовлена тим, що вона поєднує емоційне переживання, наочність і змістовну інтерпретацію. Саме така єдність

сприяє глибшому засвоєнню знань, ніж суто текстове або вербальне інформування поза музейним середовищем. Відвідувач у музеї не лише отримує відомості, а й співвідносить їх із реально представленими речами, документами, образами та знаками часу. Завдяки цьому екскурсія впливає і на інтелектуальну, і на емоційно-ціннісну сферу особистості, формуючи більш стійке та осмислене ставлення до змісту експозиції [21, с. 94].

В сучасному науковому дискурсі музейну екскурсію також пов'язують із процесами цифровізації культурної сфери. Цифрові технології не скасовують значення традиційного екскурсійного показу, проте істотно змінюють способи подання інформації, розширюють канали взаємодії з аудиторією та підсилюють інтерпретаційні можливості музею. Нові інформаційні інструменти впливають на характер зв'язку між музеєм і суспільством, роблячи його більш відкритим, багаторівневим і динамічним. За таких умов музейна екскурсія дедалі частіше виходить за межі безпосереднього перебування в залі та включає підготовчий, супровідний і післяекскурсійний етапи взаємодії.

Водночас сутність музейної екскурсії не вичерпується технічними засобами чи зовнішніми формами подачі матеріалу. Її основа полягає в грамотній інтерпретації музейного предмета, у здатності розкрити його походження, функції, культурний контекст і місце в загальній логіці експозиції. Саме інтерпретація перетворює окремий експонат із речі на носія культурної пам'яті та історичного значення. Тому фахова екскурсія завжди передбачає не простий перелік фактів, а смислове поєднання об'єктів у цілісну розповідь, доступну й переконливу для конкретної аудиторії [27, с. 99].

В контексті сучасних музейних практик важливою стає також проблема оновлення форм комунікації з відвідувачем. К. Смаглій [24], аналізуючи європейський досвід реформування музейної сфери, акцентує увагу на тому, що актуальний музей дедалі більше орієнтується на людину, її участь, включеність і готовність до взаємодії. Це безпосередньо стосується й екскурсії, яка вже не обмежується роллю «супровідного коментаря», а перетворюється на самостійний культурний продукт із власною логікою, сценарієм і комунікативною стратегією.

Унаслідок цього зростає значення інтерактивності, діалогічності, адаптивності та емоційної виразності екскурсійного процесу [24, с. 138].

Окремої уваги заслуговує питання сприйняття музею як середовища, де відбувається не лише ознайомлення з минулим, а й формування сучасних культурних компетентностей. О. Сошнікова у своїх працях, присвячених музейній комунікації та взаємодії з публікою, підкреслює значення зворотного зв'язку, розуміння очікувань відвідувача та потреби в живому спілкуванні між музеєм і суспільством. Це положення є надзвичайно важливим для характеристики музейної екскурсії, адже її успіх залежить не тільки від якості інформації, а й від того, наскільки відвідувач відчуває власну залученість до процесу [25, с. 151].

Важливим аспектом сутності музейної екскурсії є її роль у вихованні культурної пам'яті та національної свідомості. Музей як інституція зберігає матеріальні свідчення історичного розвитку, але саме екскурсія робить ці свідчення зрозумілими для широкої аудиторії, вводячи їх у поле суспільного осмислення. Н. Філіпчук, досліджуючи становлення музейної педагогіки та просвітницьку діяльність музеїв, наголошує на тому, що музейний простір має потужний потенціал впливу на виховання особистості через поєднання знання, емоції та ціннісної орієнтації [28, с. 137].

Для сучасного культурного простору характерне також зближення музею з туристичною сферою, що посилює значення екскурсії як форми репрезентації території, її історії та символічних ресурсів. В. Хуткий у дослідженнях, присвячених музеям як туристичному ресурсу, показує, що музейні практики дедалі активніше включаються в систему культурно-просвітницьких проєктів і стають важливою складовою туристичних дестинацій. У такій ситуації екскурсія набуває ще однієї функції — вона репрезентує не лише конкретний музей, а й ширший локальний контекст, формуючи уявлення про регіон, його спадщину та культурну своєрідність [3, с. 45].

Суттєвою рисою музейної екскурсії є її адаптивність до різних аудиторій. Одна й та сама тема вимагає різних підходів залежно від віку відвідувачів, рівня

їхньої підготовки, професійних інтересів та комунікативних очікувань. Для дітей важливими є емоційна виразність, доступність викладу, залучення до активної взаємодії; для молоді — проблемність, актуалізація зв'язку між минулим і сучасністю; для дорослої публіки — глибина інтерпретації, фактологічна насиченість і переконливість. І. Шевцов, звертаючись до питань інтеграції інтернету та інформаційних систем у музейну діяльність, фактично підкреслює потребу в нових способах адаптації музейного контенту до різних груп користувачів, що безпосередньо стосується й екскурсійної практики [29, с. 114].

В українських реаліях музейна екскурсія має ще й важливе значення для збереження історичної пам'яті в умовах суспільних змін і численних викликів, які постають перед державою та суспільством. Вона сприяє актуалізації локальної історії, підтримує інтерес до культурної спадщини громад і допомагає поєднати минуле з потребами сучасного суспільства. Саме завдяки екскурсії історичні події, постаті, пам'ятки та культурні явища набувають для відвідувачів більш зрозумілого, конкретного й емоційно відчутного змісту. Через екскурсію музей стає простором не лише пам'ятання, а й осмислення складних історичних процесів, культурних трансформацій та досвіду спільнот. У такому форматі відвідувач отримує можливість не просто ознайомитися з окремими експонатами, а глибше зрозуміти історичний контекст їхнього виникнення та значення. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли суспільство потребує зміцнення історичної свідомості, культурної тяглості та поваги до власної спадщини. Музейна екскурсія у такому разі виконує також важливу виховну функцію, оскільки сприяє формуванню громадянської позиції, почуття належності до своєї культури та усвідомлення цінності історичного досвіду [14, с. 58].

Отже, музейна екскурсія в сучасному культурному просторі є складним багаторівневим явищем, у якому поєднуються культурно-освітня місія музею, інтерпретація спадщини, педагогічна взаємодія, суспільна комунікація та новітні способи роботи з аудиторією.

1.2. Класифікація та традиційні формати екскурсій у музеях

Класифікація музейних екскурсій є важливим елементом теорії музейної справи, оскільки дає змогу впорядкувати різноманітні форми роботи з відвідувачами та визначити їхні характерні ознаки. У фаховій літературі екскурсія трактується як цілеспрямований процес ознайомлення аудиторії з музейними предметами, об'єднаними певною темою, маршрутом і методикою подання матеріалу. Необхідність класифікації зумовлена тим, що музейні екскурсії відрізняються за змістом, метою, складом учасників, способом організації та характером сприйняття інформації [26, с. 171].

Найпоширенішою в музеєзнавстві є класифікація екскурсій за змістом. За цією ознакою традиційно виокремлюють оглядові та тематичні екскурсії, кожна з яких має власне пізнавальне призначення та специфіку побудови. Оглядова екскурсія охоплює ширше коло експозиційного матеріалу і покликана дати загальне уявлення про музей, його профіль, колекції, історію створення та найбільш значущі експонати. Тематична ж екскурсія зосереджується на конкретній проблемі, історичному періоді, події, персоналії або окремому аспекті музейного зібрання, що забезпечує більш глибоке й послідовне розкриття обраної теми.

Оглядова екскурсія вважається базовим традиційним форматом музейного обслуговування. Її головне завдання полягає в тому, щоб сформувати у відвідувача цілісне уявлення про музей як культурну інституцію та ознайомити з найважливішими частинами експозиції. Такий формат особливо поширений серед тих, хто відвідує музей уперше, а також у туристичних групах, для яких важливо отримати загальну, але змістовну характеристику музейного простору. Оглядова екскурсія зазвичай вирізняється логічно вибудованим маршрутом, відносною лаконічністю викладу та прагненням охопити основні змістові вузли експозиції без надмірної деталізації [19, с. 54].

Тематична екскурсія, на відміну від оглядової, передбачає значно вужчий, але глибший предмет розгляду. Вона вибудовується навколо однієї теми, яка

послідовно розкривається через відібрані музейні предмети, коментарі та відповідний історико-культурний контекст. Такий формат дає змогу не лише інформувати, а й формувати аналітичне бачення, оскільки відвідувач отримує більше фактів, пояснень і смислових зв'язків у межах однієї проблематики. Тематичні екскурсії особливо ефективні в роботі з учнівською, студентською та фаховою аудиторією, коли важливо поглибити знання в конкретній сфері.

У межах класифікації за змістом у науковій і навчально-методичній літературі також звертається увага на спеціалізовані різновиди тематичних екскурсій. До них можуть належати історичні, літературні, меморіальні, художні, краєзнавчі, природничі та інші екскурсії залежно від профілю музею та змісту експозиції. Їхня специфіка полягає в тому, що структура розповіді, добір фактів і логіка показу підпорядковуються не лише загальним вимогам екскурсійної методики, а й особливостям конкретної галузі знань [26, с. 172].

Іншою важливою ознакою є класифікація за складом і кількістю учасників. За цим критерієм у практиці музейної роботи розрізняють індивідуальні, групові, сімейні, дитячі, учнівські, студентські та змішані екскурсії. Такий поділ має не формальний, а методичний характер, оскільки чисельність і склад аудиторії безпосередньо впливають на темп проведення, форму комунікації, добір прикладів та обсяг інформації. Робота з невеликою групою дозволяє екскурсоводу активніше підтримувати діалог, тоді як масові екскурсії потребують більш чіткої організації та ретельнішого маршруту [19, с. 55].

Традиційна музейна практика приділяє особливу увагу екскурсіям для дітей та учнівської молоді. Це пов'язано з освітньою функцією музею, яка передбачає адаптацію змісту до вікових особливостей сприйняття, рівня підготовки та навчальних потреб аудиторії. У таких екскурсіях, навіть у межах традиційного формату, зазвичай використовується доступніша мова, чіткіші смислові акценти, порівняння та приклади, які допомагають краще зрозуміти представлені матеріали. У підручниках і посібниках із музеєзнавства наголошується, що дитяча та навчальна екскурсія не є спрощеним варіантом для «менш

підготовлених», а становить окремий різновид, що вимагає спеціальної педагогічної підготовки [19, с. 56].

Помітне місце в класифікації посідає поділ екскурсій за місцем проведення. У загальній екскурсійній теорії виокремлюють музейні, міські, заміські, виробничі та інші різновиди, але для музейної сфери принциповим є саме музейний формат, що відбувається в межах експозиційного простору або на музейній території. Така локалізація визначає специфіку сприйняття: відвідувач взаємодіє не з окремими об'єктами середовища, а з науково відібраною та концептуально впорядкованою системою експонатів.

Окремо розглядають класифікацію за способом пересування. У власне музейних умовах домінує пішохідна екскурсія, що є найприроднішою для огляду залів, постійних і тимчасових виставок. Її особливість полягає в безпосередній близькості до експонатів, можливості зупинитися біля окремих предметів і послідовно розкривати тему в логіці маршруту. У ширшому екскурснознавчому контексті існують також транспортні та комбіновані екскурсії, однак у музеях саме пішохідний формат є традиційним і найбільш відповідним характеру музейного показу [8, с. 90].

Істотне значення має класифікація за тривалістю. Екскурсії можуть бути короткими, середніми за обсягом або розширеними, і ця ознака впливає як на структуру викладу, так і на рівень деталізації матеріалу. У музейній практиці тривалість визначається з урахуванням профілю аудиторії, обсягу експозиції, кількості зупинок, фізичної втомлюваності відвідувачів і поставленої мети.

Класифікація за формою проведення дає змогу побачити різноманіття традиційних форматів музейної екскурсії. До них належать класична екскурсія-лекція, екскурсія-бесіда, екскурсія-консультація, екскурсія-урок і деякі інші форми, які різняться співвідношенням монологу, діалогу та активності учасників. Найдавнішою й найпоширенішою є класична екскурсія з домінуванням розповіді екскурсовода, під час якої пояснення послідовно супроводжує показ музейних предметів. Водночас навіть у межах традиційних підходів форма проведення могла змінюватися залежно від освітньої мети, складу групи та змісту експозиції.

Класична екскурсія-лекція посідає особливе місце серед традиційних форматів. Для неї характерна чітко структурована розповідь, побудована на науково перевірених фактах, послідовному розкритті теми та обмеженій кількості відступів від основної логіки викладу. Такий формат особливо поширений у музеях історичного, літературного, меморіального та краєзнавчого профілю, де важливо дати зв'язний і концептуально цілісний коментар до представлених матеріалів. Перевагою цього формату є інформативність і системність, хоча він менше орієнтований на активне включення аудиторії в обговорення [14, с. 58].

Екскурсія-бесіда є більш діалогічним традиційним форматом, хоча також належить до усталених форм музейної роботи. Вона передбачає більшу кількість запитань до аудиторії, уточнень, звернення до попереднього досвіду відвідувачів і спільне осмислення побаченого. Такий підхід особливо результативний у роботі з дітьми, підлітками, студентами та невеликими групами, оскільки дозволяє активізувати увагу й підтримувати інтерес протягом усього маршруту. При цьому бесіда не замінює наукового коментаря, а доповнює його, роблячи сприйняття матеріалу більш свідомим.

Екскурсія-урок є традиційною формою, тісно пов'язаною з освітнім призначенням музею. Її використовують переважно під час роботи зі школярами та студентами, коли музейний матеріал залучається до вивчення конкретної навчальної теми. У такому форматі екскурсія стає не лише культурним заходом, а й формою організації навчального процесу поза межами класичної аудиторії. Її зміст, як правило, узгоджується з програмними вимогами, а структура передбачає чітке формулювання навчальної мети та підбір відповідних експонатів [8, с. 91].

Серед традиційних форматів варто виділити також екскурсію-консультацію. Вона застосовується тоді, коли відвідувачі вже мають певний рівень підготовки та потребують не загального ознайомлення, а уточнення окремих питань, спеціалізованих пояснень або поглибленого коментаря. Такий формат особливо цінний для фахових груп, дослідників, студентів профільних спеціальностей і

осіб, які працюють із тематично близьким матеріалом. Екскурсія-консультація відзначається більшою гнучкістю, високим рівнем предметності та можливістю зосередитися на складніших аспектах музейного зібрання [8, с. 92].

Традиційні формати музейних екскурсій тісно пов'язані з методичними вимогами до їх проведення. У фаховій літературі підкреслюється, що будь-яка екскурсія має спиратися на наукову достовірність, тематичну цілісність, логічну послідовність і відповідність маршруту змісту розповіді. Важливе значення мають правильний відбір об'єктів показу, доцільне чергування зупинок, дотримання темпу та використання таких прийомів, які допомагають утримувати увагу аудиторії.

Поряд із класифікаційними ознаками важливо враховувати, що традиційний формат музейної екскурсії історично сформувався як поєднання показу й розповіді. Ця двоєдина основа вважається визначальною рисою екскурсійної діяльності загалом і музейної зокрема. Показ забезпечує безпосередній контакт із предметом, а розповідь надає йому контекст, пояснює значення, походження, функцію та місце в темі екскурсії. Без цієї єдності музейна екскурсія втрачає власну специфіку й або перетворюється на звичайну лекцію, або зводиться до безсистемного огляду експозиції.

Необхідно також зазначити, що традиційні формати не є застарілими лише через свою тривалу присутність у музейній практиці. Їхня сталість пояснюється тим, що вони відповідають основним завданням музею як установи, яка зберігає, вивчає та популяризує культурні цінності. Оглядові, тематичні, навчальні та консультативні форми екскурсій дали змогу виробити ефективні методичні підходи до роботи з різними групами відвідувачів. У багатьох музеях вони й сьогодні залишаються основою екскурсійного обслуговування, хоча можуть поєднуватися з новими засобами подання інформації [1, с. 33].

Отже, класифікація музейних екскурсій є багатоаспектною та ґрунтується на низці ознак, серед яких провідними є зміст, склад аудиторії, місце проведення, спосіб пересування, тривалість і форма організації.

1.3. Інновації в музейній діяльності: сутність та сучасні тенденції

Інновації в музейній діяльності в сучасних умовах слід розуміти як цілеспрямоване оновлення форм, методів, інструментів і організаційних підходів, завдяки яким музей ефективніше виконує свої суспільні функції. Ідеться не лише про впровадження технічних новинок, а й про зміну самої логіки взаємодії з відвідувачем, громадою та культурною спадщиною. Сучасне міжнародне визначення музею, затверджене ICOM у 2022 році, прямо підкреслює, що музей має бути відкритим, доступним, інклюзивним, професійним і таким, що пропонує різноманітні форми освіти, рефлексії та обміну знаннями. Тому інноваційність у музейній сфері сьогодні пов'язується не тільки з цифровими засобами, а й із новими підходами до комунікації, участі аудиторії та інтерпретації спадщини [6, с. 32].

В широкому розумінні інновації в музеї охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів. До них належать цифровізація обліку та представлення колекцій, оновлення освітніх програм, розширення форматів екскурсійної роботи, розвиток онлайн-комунікації, створення віртуальних продуктів і вдосконалення механізмів збереження культурних цінностей. В українському контексті ці процеси додатково пов'язані з викликами безпеки, необхідністю точного обліку музейних предметів і потребою забезпечити доступ до культурної спадщини в складних суспільних умовах. Тому інноваційна музейна діяльність поєднує просвітницькі, технологічні, інформаційні та охоронні завдання.

Важливо підкреслити, що інновація в музеї не означає відмову від його базових функцій. Музей, як і раніше, збирає, зберігає, досліджує, інтерпретує та репрезентує матеріальну й нематеріальну спадщину. Однак сучасні тенденції вимагають, щоб ці функції реалізовувалися в більш гнучкий, відкритий і зрозумілий для аудиторії спосіб. Тому нововведення в музеях мають сенс лише тоді, коли вони посилюють якість збереження, пізнання та суспільного спілкування, а не зводяться до зовнішнього оновлення форми [15, с. 195].

Однією з найпомітніших сучасних тенденцій є цифровізація музейної справи. Вона охоплює не лише створення вебресурсів чи сторінок у соціальних мережах, а насамперед переведення значної частини музейних процесів у цифровий формат. Це стосується електронного обліку фондів, систематизації інформації про предмети, оцифрування зображень, підготовки електронних каталогів, віртуальних виставок і дистанційних форматів культурної комунікації. У наукових публікаціях цифровізація розглядається як чинник, що змінює сам характер музейної комунікації та розширює способи взаємодії установи з суспільством [6, с. 33].

Оцифрування музейних колекцій стало одним із базових проявів інноваційного розвитку. Його значення полягає в тому, що цифрові копії дають змогу зберігати, систематизувати та поширювати інформацію про музейні предмети навіть у ситуаціях, коли фізичний доступ до них обмежений. Оцифрування також полегшує наукову роботу, спрощує внутрішній облік і відкриває ширші можливості для представлення колекцій у публічному просторі. За таких умов музейний предмет набуває додаткового рівня доступності, не втрачаючи свого значення як оригінального носія культурної пам'яті.

Окремим напрямом сучасних змін є формування державних цифрових систем обліку музейних цінностей. В Україні цей процес виявився особливо важливим через потребу контролювати переміщення предметів, системно фіксувати інформацію про колекції та посилювати безпековий компонент у музейній сфері. Урядові рішення 2025 року та офіційні матеріали про Реєстр Музейного фонду України показують, що цифровий облік розглядається не тільки як інструмент модернізації, а і як спосіб захисту національної культурної спадщини. Отже, інновація в цій сфері має стратегічне значення і безпосередньо пов'язана з державною політикою [15, с. 198].

Суттєвих змін зазнала і музейна комунікація. Якщо раніше вона переважно будувалася навколо безпосереднього відвідування експозиції, то сьогодні дедалі більше розгортається в багатоканальному форматі. Музеї поєднують фізичну присутність із цифровими платформами, онлайн-публікаціями, мультимедійними

матеріалами та дистанційними формами взаємодії з аудиторією. У наукових працях зазначається, що цифровізація не просто додає новий канал передачі інформації, а змінює саму якість комунікативних зв'язків між музеєм і суспільством [15, с. 199].

Відповідно, змінюється і роль відвідувача. Сучасний музей дедалі частіше відходить від односторонньої моделі інформування та орієнтується на включення людини в процес осмислення, обговорення й співучасті. У міжнародних методичних матеріалах для музейної сфери підкреслюється, що освіта та залучення громадськості є ключовими завданнями музею сьогодення, а орієнтація на аудиторію має бути не декларативною, а практичною. Це означає, що інноваційна діяльність музею обов'язково передбачає перегляд способів комунікації з різними групами відвідувачів.

Сучасні інновації суттєво впливають на екскурсійну діяльність музеїв. Традиційний екскурсійний формат доповнюється аудіосупроводом, попередньо записаними маршрутами, мобільними пристроями для самостійного проходження, віртуальними турами та мультимедійними поясненнями. Такі засоби дозволяють індивідуалізувати сприйняття матеріалу, регулювати темп ознайомлення з експозицією та зробити музей доступнішим для людей з різним досвідом і запитам. Наукові публікації про цифрову трансформацію музеїв відзначають, що саме віртуальні та записані екскурсії стали одним із найпоширеніших прикладів інновацій у цій сфері [14, с. 58].

Значного поширення набули віртуальні музеї та віртуальні версії реальних музейних установ. Їхнє призначення полягає не лише в тому, щоб замінити фізичне відвідування, а насамперед у розширенні доступу до культурного контенту. Віртуальна форма дає можливість знайомитися з колекціями віддалено, повертатися до окремих об'єктів, працювати з матеріалами в зручному режимі та залучати нову аудиторію, яка з різних причин не може бути присутньою в музеї особисто. У спеціальних дослідженнях віртуальна версія музею визначається як важливий інструмент упровадження цифрових технологій та розширення меж музейної репрезентації.

Поширення віртуальних турів є ще однією стійкою тенденцією. Їхня цінність полягає в можливості відтворювати маршрут огляду, поєднувати зображення, текст, звук і навігацію в одному цифровому продукті. Віртуальний тур не дорівнює реальному перебуванню в музеї, але він дає змогу істотно розширити аудиторію та підтримати інтерес до колекції поза межами приміщення. Крім того, такі інструменти виявилися особливо важливими в періоди обмеженої мобільності та під час кризових обставин, коли доступ до культурних закладів ускладнювався [22, с. 145].

Інноваційний розвиток музеїв пов'язаний також із посиленням освітнього виміру їхньої діяльності. У сучасному підході музей розглядається як простір безперервного навчання, де культурний досвід поєднується з пізнанням, рефлексією та громадянським осмисленням. Методичні матеріали ICOM наголошують, що освіта та залучення громадськості повинні розглядатися як центральні напрями музейної роботи, а не як другорядний додаток до експозиції. У цьому сенсі інновації спрямовані на те, щоб зробити освітню функцію музею більш доступною, варіативною та орієнтованою на потреби конкретної аудиторії.

Цифрові технології істотно розширюють освітній потенціал музею. Вони дозволяють створювати інтерактивні інформаційні ресурси, поєднувати експозиційний матеріал із додатковими текстами, відео, картами, зображеннями та тематичними добірками. Завдяки цьому музейний предмет може розкриватися не ізольовано, а в багат шаровому контексті, що робить сприйняття змістовнішим. Сучасні публікації, присвячені музейній педагогіці, підкреслюють, що цифрові технології не замінюють освітню функцію музею, а підсилюють її, даючи нові способи представлення знань [14, с. 58].

Ще однією помітною тенденцією є персоналізація музейного досвіду. Завдяки цифровим інструментам музей може пропонувати різні маршрути проходження, відмінні рівні складності інформації, адаптований контент для дітей, молоді чи дорослої аудиторії. Це означає, що комунікація перестає бути однаковою для всіх і набуває більш адресного характеру. Такий підхід відповідає

сучасному розумінню доступності та орієнтації на відвідувача, зафіксованому і в міжнародних музейних стандартах, і в сучасних методичних рекомендаціях.

Інклюзивність і доступність сьогодні також належать до важливих критеріїв інноваційності музею. У новому визначенні ICOM прямо наголошено, що музей має бути доступним і відкритим для різноманітних аудиторій. Це означає, що нововведення в музейній діяльності оцінюються не лише за технологічністю, а й за тим, наскільки вони реально розширюють участь різних суспільних груп у культурному житті. Інноваційний музей прагне усунути комунікативні бар'єри, полегшити доступ до інформації та створити умови для повноцінного залучення відвідувачів із різними потребами [22, с. 146].

Сучасні тенденції демонструють і зростання значення онлайн-присутності музею. Ідеться не лише про офіційний сайт як джерело довідкової інформації, а про повноцінний цифровий простір, у якому музей представляє колекції, анонсує події, поширює знання та підтримує постійний зв'язок із суспільством. Наукові дослідження музейної комунікації в умовах цифровізації показують, що онлайн-середовище стало важливим каналом культурної трансляції та презентації музею. Таким чином, інновації в музейній діяльності дедалі частіше мають змішаний характер, поєднуючи офлайн- і онлайн-форми роботи [18, с. 175].

В українських реаліях інноваційність музейної діяльності нерозривно пов'язана з питаннями безпеки культурної спадщини. Оцифрування, реєстри, електронний облік і системи відстеження руху музейних предметів виконують не тільки інформаційну, а й захисну функцію. Офіційні матеріали про Реєстр Музейного фонду України наголошують, що цифрова система покликана допомогти в інвентаризації, моніторингу та контролі переміщення музейних цінностей, а також у пошуку втрачених чи викрадених об'єктів. Це свідчить про те, що сучасні музейні інновації в Україні формуються на перетині культурної політики, цифрового розвитку та захисту національного надбання.

Не менш важливою тенденцією є розвиток мережевої співпраці та комунікації музею з ширшим суспільним середовищем. Сучасні методичні підходи наголошують на значенні взаємодії з громадами, освітніми установами,

культурними партнерами та різними аудиторними групами. Інноваційність у цьому випадку полягає не в окремому технічному рішенні, а в переході до відкритішої моделі функціонування музею. За такого підходу музей виступає не замкненим сховищем колекцій, а активним учасником суспільного діалогу.

Сучасні інновації також сприяють зміні способів презентації музейного змісту. Тепер експонат дедалі частіше супроводжується цифровим пояснювальним шаром, який допомагає глибше розкрити його походження, контекст і значення. Це можуть бути віртуальні добірки, мультимедійні проєкти, цифрові інформаційні ресурси чи онлайн-формати тематичного представлення матеріалу. Такий підхід робить інтерпретацію більш багаторівневою і дозволяє поєднувати наукову точність із доступністю для ширшої аудиторії [18, с. 276].

Разом із тим інноваційний розвиток музеїв супроводжується і певними труднощами. Наукові праці про цифрову трансформацію музейної сфери вказують на потребу в ресурсах, технічному забезпеченні, підготовці персоналу та виробленні сталої стратегії цифрового розвитку. Нові інструменти самі по собі не гарантують якісного результату, якщо вони не вписані в загальну концепцію роботи музею. Тому сучасні тенденції свідчать, що успішна інновація в музеї є результатом поєднання професійного змісту, технічних можливостей і чіткого розуміння потреб аудиторії [9, с. 39].

На рівні державної політики інноваційний розвиток музеїв отримав додаткове підкріплення через Стратегію розвитку культури в Україні до 2030 року та операційний план її реалізації на 2025–2027 роки. Ці документи закріплюють курс на модернізацію культурної сфери, посилення доступу до культурних послуг, цифрове оновлення та розвиток інфраструктури культури. Хоча стратегічні положення охоплюють усю культурну сферу, вони прямо стосуються і музейної діяльності як її важливої складової.

Отже, інновації в музейній діяльності слід розглядати як комплексний процес зміни музейної практики, що охоплює цифровізацію, нові форми комунікації, оновлення освітньої роботи, віртуалізацію доступу до колекцій, посилення інклюзивності та вдосконалення механізмів збереження спадщини.

1.4. Міжнародний досвід інновацій в музеях світу

Міжнародний музейний досвід засвідчує, що інноваційність екскурсій сьогодні пов'язана не лише з використанням технічних засобів, а передусім зі зміною способу взаємодії відвідувача з культурною спадщиною. У провідних музеях світу екскурсія дедалі частіше перетворюється з односторонньої розповіді екскурсовода на багаторівневу комунікацію, у якій поєднуються наукове тлумачення, емоційне занурення, індивідуальний маршрут і можливість самостійного відкриття змістів. Такий підхід особливо важливий для сучасного туризму, адже музей перестає бути лише місцем збереження предметів і стає активним середовищем пізнання, дозвілля, освіти та культурного діалогу. Показовим прикладом такої трансформації є досвід Лувру, який використав віртуальну реальність для поглибленого представлення одного з найвідоміших творів світового мистецтва [6, с. 32].

В межах виставки, присвяченої Леонардо да Вінчі, Лувр представив «Mona Lisa: Beyond the Glass» — перший для музею досвід віртуальної реальності, що дав змогу відвідувачам наблизитися до образу Мони Лізи поза звичними обмеженнями оглядової зали. Проєкт був створений у партнерстві з HTC VIVE Arts і мав на меті не замінити споглядання оригіналу, а розширити його пояснювальний потенціал через просторове занурення, наукові коментарі та реконструкцію контексту картини. Завдяки такому формату глядач отримував доступ до деталей, які важко помітити під час традиційного огляду через велику кількість людей, захисне скло та дистанцію між експонатом і відвідувачем. Таким чином, технологічна інновація в музейній екскурсії може виконувати не розважальну, а інтерпретаційну функцію, допомагаючи краще зрозуміти художній твір і його історію [14, с. 58].

Особливість цього прикладу полягає в тому, що віртуальна реальність була використана не як самоціль, а як засіб подолання комунікативного бар'єра між відвідувачем і надзвичайно популярним музейним об'єктом. У випадку Лувру інноваційний формат екскурсії дозволив поєднати масовий туристичний інтерес

із більш уважним, майже дослідницьким сприйняттям твору. Відвідувач не просто дивився на картину, а отримував послідовне пояснення її походження, художніх особливостей, образу моделі та ролі твору в культурній пам'яті. Міжнародна практика демонструє, що цифрове занурення може компенсувати обмеженість часу, простору й фізичної доступності експоната, не знижуючи наукової цінності музейного повідомлення [6, с. 33].

Іншим вагомим прикладом є нідерландський Rijksmuseum, який розвинув інноваційність музейної екскурсії через відкритий цифровий доступ до колекції. У 2024 році музей запустив оновлену платформу Collection Online, що поєднала високоякісні зображення творів, архівні матеріали, книжкові ресурси, історичні описи та дослідницькі дані. За офіційною інформацією музею, платформа відкриває доступ до 800 тисяч зображень творів, 500 тисяч книжок і 800 погонних метрів документації, використовуючи Linked Open Data та інструменти штучного інтелекту для зручнішого пошуку. Це важливо для екскурсійної практики, оскільки музейний маршрут може починатися ще до прибуття туриста в Амстердам і продовжуватися після завершення відвідування.

У цифровій моделі Rijksmuseum відвідувач отримує змогу не лише переглядати експонати, а й формувати власні добірки, завантажувати зображення, зіставляти предмети та будувати персональну траєкторію ознайомлення з колекцією. Такий підхід істотно змінює роль екскурсовода, адже він може не просто вести групу залами, а скеровувати індивідуальний досвід туристів, спираючись на попередньо сформовані зацікавлення. Для освітнього туризму це має особливе значення, оскільки учасники екскурсії можуть підготуватися до теми заздалегідь, а після відвідування повернутися до матеріалів у цифровому середовищі. Внаслідок цього музейна екскурсія набуває тривалості, що виходить за межі фізичної присутності в музеї [14, с. 59].

Приклад Rijksmuseum також показує, що інновації можуть бути пов'язані не лише з видовищністю, а й із відкритістю знань. Високоякісне оцифрування, зручний пошук і можливість повторного використання матеріалів створюють умови для наукової, освітньої та туристичної комунікації на міжнародному рівні.

Для музейної справи це означає перехід від закритого зберігання колекцій до активного поширення культурної спадщини серед різних аудиторій. В такому форматі екскурсія стає не одноразовою подією, а частиною ширшого процесу культурного пізнання, де турист взаємодіє з музеєм до, під час і після візиту.

Досвід музею Cooper Hewitt у Нью-Йорку засвідчує інший напрям інновацій — перетворення відвідувача на активного учасника музейної взаємодії. У 2015–2020 роках музей використовував спеціальний цифровий інструмент The Pen, за допомогою якого гості могли зберігати обрані експонати, взаємодіяти з інтерактивними столами та створювати власні візуальні комбінації. Офіційні матеріали музею пояснюють, що відвідувач міг торкатися позначок біля експонатів, збирати персональну добірку й надалі переглядати її через індивідуальне посилання. Така практика змінила звичну логіку музейної екскурсії, адже людина не лише слухала пояснення, а й формувала власний набір культурних об'єктів для подальшого осмислення [14, с. 60].

Інноваційність цього формату полягала у злитті пізнавальної, ігрової та творчої складових. Відвідувач отримував можливість не просто реагувати на вже підготовлений маршрут, а впливати на власний шлях у межах експозиції, зберігати те, що викликало інтерес, і продовжувати роботу з матеріалом після відвідування. Для екскурсійної діяльності це означає відхід від однакового сценарію для всіх учасників і наближення до персоналізованого музейного досвіду. Особливо цінним є те, що такий підхід активізує пам'ять, увагу й емоційне залучення, бо людина краще запам'ятовує ті об'єкти, з якими взаємодіяла самостійно [17, с. 168].

Музей Cooper Hewitt показав, що інноваційна екскурсія може бути побудована на принципі співучасті. У традиційній моделі відвідувач часто виступає пасивним слухачем, тоді як інтерактивний інструмент надає йому роль співтворця власного музейного маршруту. Такий досвід має особливу туристичну привабливість, оскільки після завершення екскурсії людина зберігає не лише враження, а й персональний цифровий слід відвідування. У ширшому сенсі це свідчить про зміну музейної комунікації: вона дедалі більше

орієнтується на індивідуальні запити, самостійний вибір і довготривале залучення аудиторії [17, с. 169].

Важливим міжнародним прикладом є Cleveland Museum of Art, який протягом тривалого часу розвиває систему ArtLens як інструмент поглибленої взаємодії з колекцією. Музей офіційно представляє свої цифрові ініціативи як спосіб поєднати наукову інтерпретацію, відкритий доступ, штучний інтелект, фотограмметрію та інтерактивні засоби роботи з експонатами. ArtLens Gallery дає змогу створювати власні цифрові роботи, взаємодіяти з творами мистецтва через безконтактні інтерактивні засоби, працювати з ArtLens Wall і використовувати застосунок для збереження вподобаних експонатів та навігації музеєм. Для екскурсійної практики це є прикладом того, як музей може об'єднати орієнтування, інтерпретацію, гру й персональне збереження вражень в одному комплексі.

В цьому випадку інноваційність полягає не лише в наявності цифрових екранів чи мобільного застосунку, а в комплексному переосмисленні поведінки відвідувача в музеї. Людина може самостійно обирати об'єкти, отримувати додаткові пояснення, пов'язувати побачене з іншими творами та краще орієнтуватися в музейному просторі. Для екскурсовода така система відкриває можливість працювати з різними рівнями підготовки аудиторії, оскільки одні відвідувачі потребують базового пояснення, а інші прагнуть глибшого аналітичного коментаря. Завдяки цьому екскурсія набуває гнучкості й краще відповідає різновіковим, освітнім і туристичним потребам [21, с. 92].

ArtLens також ілюструє тенденцію до поєднання музейного досвіду з цифровою грамотністю. Відвідувач не лише отримує інформацію, а й навчається працювати з візуальними даними, розпізнавати зв'язки між творами, вибудовувати власні культурні асоціації. Такий формат є особливо перспективним для молодіжної аудиторії, яка звикла до інтерактивних середовищ і швидкого доступу до інформації. Водночас музей зберігає наукову основу екскурсії, адже цифрові засоби використовуються для поглиблення розуміння колекції, а не для спрощення її змісту до рівня поверхневого видовища.

Національний музей Сінгапуру пропонує приклад інноваційної екскурсійної практики через масштабне занурення в природну й культурну спадщину регіону. Інсталяція «Story of the Forest», створена японським колективом teamLab, перетворює музейний простір на цифрову оповідь про флору й фауну Сінгапуру та навколишнього регіону. Офіційний опис підкреслює, що проєкт містить рослини, квіти й тварин, характерні для місцевого природного середовища, а сама інсталяція охоплює купольний простір і довгий перехід, яким рухаються відвідувачі. В такому форматі екскурсія стає не просто поясненням експонатів, а послідовною подорожжю крізь образи природи, пам'яті та національної ідентичності [21, с. 93].

Особливість «Story of the Forest» полягає в тому, що цифрова образність у цьому проєкті тісно поєднана з локальним змістом, а не існує окремо від музейної тематики. Відвідувачі не потрапляють у відірване від історико-культурного контексту технологічне шоу, а поступово занурюються в середовище, пов'язане з природною спадщиною Сінгапуру, його екосистемою, уявленнями про навколишній світ і символічним значенням природи для місцевої культури. Завдяки цьому цифрові зображення рослин, тварин і природних явищ сприймаються не як декоративний супровід, а як спосіб передати характер території, її різноманіття та зв'язок людини з довкіллям. Для музейного туризму такий підхід має вагоме значення, оскільки сучасний турист часто прагне отримати не лише набір фактів про країну чи місто, а й цілісне емоційне переживання місця. Саме тому інноваційний екскурсійний формат може посилювати відчуття присутності в конкретному регіоні, навіть якщо значна частина враження створюється за допомогою цифрових засобів. У результаті музейна екскурсія набуває більшої глибини, адже вона допомагає відвідувачеві не просто побачити окремі образи природи, а краще зрозуміти, як природне середовище впливає на культурну пам'ять, туристичну привабливість і самобутність країни [27, с. 100].

Цей досвід демонструє, що інновації в музеях світу здатні розвивати емоційно-чуттєвий аспект екскурсії без втрати її пізнавальної основи. Коли

відвідувач рухається крізь динамічні зображення природного світу, він сприймає інформацію не лише раціонально, через пояснення й факти, а й через атмосферу, ритм руху, звук, зміну світла та послідовне розгортання візуальних сцен. Такий формат дозволяє зробити музейне відвідування більш живим і запам'ятовуваним, оскільки людина відчуває себе не стороннім спостерігачем, а учасником особливої подорожі крізь образи природи. Особливо ефективним цей підхід є у роботі з родинною аудиторією та дітьми, для яких традиційна лекційна форма часто виявляється менш привабливою через обмежену можливість активного емоційного залучення. Водночас подібний формат має значний потенціал і для дорослих туристів, адже він створює яскравий образ країни, який легше запам'ятовується й надалі асоціюється з музейним відвідуванням [21, с. 94].

Музей Те Рара Tongarewa у Новій Зеландії є показовим прикладом того, як інноваційна екскурсія може працювати з історичною пам'яттю, національною ідентичністю та складними воєнними темами. Виставка «Gallipoli: The Scale of Our War» була створена музеєм у співпраці з Wētā Workshop і присвячена Галліполійській кампанії Першої світової війни, яка посідає важливе місце в історичній свідомості Нової Зеландії. Її зміст побудований не лише навколо загального перебігу воєнних подій, а передусім через історії восьми звичайних новозеландців, які стали учасниками або свідками трагічних обставин війни. Офіційний опис Те Рара підкреслює, що експозиція передає події через слова, спогади, переживання та досвід людей, які опинилися в надзвичайно складних умовах. Завдяки цьому відвідувач сприймає війну не як абстрактний історичний процес, а як драматичну сукупність людських долі, втрат, рішень і моральних випробувань [27, с. 101]. У 2025 році музей повідомив, що виставку продовжено до квітня 2032 року, що свідчить про її високу суспільну значущість і тривалий інтерес аудиторії. Важливим показником популярності цього формату є також те, що з часу відкриття у 2015 році виставку відвідали понад 4,8 мільйона разів, що підтверджує її вагомий роль у музейному й туристичному просторі Нової Зеландії.

Інноваційність цього формату полягає в поєднанні історичного джерела, предметної експозиції, драматургічного викладу, емоційної реконструкції та

уважного ставлення до людського досвіду. Екскурсія не зводиться до хронологічного переліку воєнних подій, дат і військових операцій, а вибудовується навколо долі конкретних людей, через яких відвідувач поступово усвідомлює масштаб історичної трагедії. Такий підхід дає змогу краще зрозуміти не лише сам факт участі Нової Зеландії у воєнних подіях, а й те, як війна вплинула на окремих людей, їхні родини, суспільство та національну пам'ять. Особисті історії роблять музейну розповідь ближчою до відвідувача, оскільки замість відстороненої інформації він отримує можливість співпереживати, зіставляти побачене з власними уявленнями про втрати, мужність і відповідальність [28, с. 137]. Такий підхід відповідає сучасним гуманітарним тенденціям у музейній справі, де особисте свідчення, мікроісторія, етичне осмислення подій і повага до пам'яті стають важливими складниками інтерпретації. Для туристичної сфери це створює сильний емоційний зв'язок між відвідувачем, країною та її історичним минулим, оскільки музейне відвідування перетворюється на досвід глибшого розуміння національної культури. Саме тому «Gallipoli: The Scale of Our War» можна розглядати як приклад інноваційної екскурсійної практики, у якій історична достовірність поєднується з емоційною виразністю та високою пізнавальною цінністю.

Виставка Те Рара демонструє, що інновації в музеях не обов'язково пов'язані лише з цифровими засобами. Іноді новаторство проявляється в способі оповіді, масштабі візуального втілення, точності історичного відбору й умінні зробити національну історію зрозумілою для міжнародної аудиторії. Такий формат сприяє не розважальному споживанню минулого, а відповідальному співпереживанню, що особливо важливо для музеїв, які працюють із темами війни, втрат і колективної пам'яті. У цьому сенсі досвід Те Рара може розглядатися як приклад того, як екскурсія здатна поєднувати освітню, меморіальну й туристичну функції [19, с. 54].

Окремої уваги заслуговує досвід Van Gogh Museum, який створив офіційний формат «Meet Vincent van Gogh Experience» як сучасний спосіб популяризації спадщини одного з найвідоміших митців світу. За інформацією музею, цей 3D-

проект був розроблений фахівцями Van Gogh Museum і презентувався в різних країнах, зокрема у 2022 році відкрився в Сантьяго в Чилі. Його сутність полягає в тому, щоб знайомити аудиторію з життям і творчістю Вінсента ван Гога не лише через пояснення окремих фактів біографії, а й через просторові сцени, інтерактивні елементи, послідовну оповідь і реконструкцію важливих життєвих ситуацій митця. Завдяки такому формату відвідувач має змогу краще зрозуміти внутрішній світ художника, умови формування його творчості, особливості сприйняття природи, людей, праці та власного призначення. Для міжнародного туризму цей досвід є особливо цікавим, оскільки музейна інституція виходить за межі власного міста й робить свій культурний продукт доступним для аудиторії в різних країнах. У результаті відвідувачі, які не мають можливості приїхати до Амстердама, отримують нагоду долучитися до музейної розповіді про ван Гога через адаптований, емоційно насичений і пізнавально спрямований формат [19, с. 55].

На відміну від звичайної пересувної виставки, «Meet Vincent van Gogh Experience» не робить головним завданням перевезення оригінальних творів, що є складним через вимоги безпеки, страхування, транспортування та збереження музейних цінностей. Його мета полягає в тому, щоб за допомогою мультимедійних і просторових засобів передати біографічний, емоційний і творчий контекст спадщини художника, не зводячи знайомство з ним лише до перегляду картин. Такий підхід дозволяє показати ван Гога як особистість, яка жила в конкретних історичних обставинах, переживала внутрішні суперечності, шукала власну художню мову й залишила після себе надзвичайно впливову культурну спадщину. Для екскурсійної діяльності це відкриває можливість ознайомлювати відвідувачів із музейною темою навіть там, де неможливо представити оригінальні твори через високу вартість, ризики пошкодження або обмеження щодо переміщення. Водночас такий формат зберігає зв'язок з авторитетною музейною інституцією, оскільки його зміст формується не випадковими організаторами, а фахівцями, які працюють із матеріалами Van Gogh Museum [9, с. 40].

Значення цього прикладу полягає також у тому, що він демонструє нову модель музейної присутності у світі. Музей не очікує лише на туриста, який приїде до Амстердама, а сам створює можливість зустрічі з культурною спадщиною в інших містах і країнах. Такий підхід розширює аудиторію, формує інтерес до головної музейної колекції та може стимулювати майбутні туристичні поїздки. Водночас він порушує важливе питання якості інтерпретації: інноваційний формат має бути науково вивіреном, щоб емоційна подача не витісняла змістову глибину [9, с. 41].

Музей майбутнього в Дубаї репрезентує ще один напрям міжнародних інновацій, пов'язаний із футуристичними експозиціями, освітніми програмами та зануренням у теми науки, технологій і розвитку суспільства. Офіційні матеріали музею визначають його як простір, де відвідувачі можуть ознайомитися з інноваційними технологіями, ідеями майбутнього, спеціально підготовленими програмами, лекціями, майстер-класами та тематичними активностями. На сторінці про відвідування зазначено, що музей пропонує внутрішні експозиційні середовища й унікальні враження, орієнтовані на майбутні сценарії людського розвитку. У цьому разі екскурсія спрямована не лише на осмислення минулого, а й на моделювання можливих перспектив цивілізації [13, с. 196].

Цей приклад важливий тому, що він розширює традиційне розуміння музею як інституції, пов'язаної переважно з історією, мистецтвом або пам'ятками минулого. У Дубаї музейний простір вибудовується навколо тем майбутнього, зокрема технологічних змін, науки, інноваційного мислення, космічних перспектив, екологічних викликів і нових форм людського досвіду. Для екскурсійної практики це означає появу маршруту, який не тільки пояснює вже наявні явища, а й стимулює відвідувача думати про можливі наслідки сучасних рішень. Такий формат особливо привабливий для туристів, які шукають не класичне оглядове відвідування, а інтелектуально насичене занурення в актуальні глобальні теми.

Музей майбутнього демонструє, що інноваційна екскурсія може бути побудована навколо прогнозування, дискусії та сценарного мислення. Відвідувач

у такому форматі не лише сприймає інформацію, а й міркує над тим, яким може бути розвиток науки, суспільства, довкілля та людських комунікацій. Це наближує музей до освітнього центру, де туристичне відвідування поєднується з просвітництвом, популяризацією знань і формуванням критичного ставлення до технологічних змін. У міжнародному контексті такий підхід свідчить про суттєве розширення функцій музею, який стає майданчиком не лише збереження спадщини, а й осмислення майбутнього [13, с. 197].

Узагальнюючи міжнародний досвід, можна стверджувати, що інноваційні формати екскурсій у музеях світу розвиваються за кількома взаємопов'язаними напрямками. Одні музеї застосовують віртуальну реальність для глибшого пояснення окремих шедеврів, інші відкривають колекції через цифрові платформи, ще інші роблять відвідувача активним учасником маршруту або створюють масштабні емоційні середовища. Спільною рисою цих практик є прагнення зробити музейну інформацію доступнішою, багатошаровою та ближчою до різних категорій туристів. Саме тому інноваційність у музеях світу слід розуміти не як зовнішнє оновлення форми, а як глибоку зміну комунікації між культурною спадщиною, музейною інституцією та відвідувачем.

Для туризму такі підходи мають особливе значення, оскільки музей дедалі частіше стає ключовою частиною враження від території, міста або країни. Інноваційна екскурсія здатна підвищити привабливість музейного об'єкта, розширити аудиторію, посилити освітній ефект і сформувати стійку емоційну пам'ять про подорож. Міжнародні приклади показують, що успішною є та практика, у якій технології, інтерактивність, науковий зміст і локальна ідентичність не конкурують між собою, а взаємно підсилюють одне одного [16, с. 22].

Отже, досвід провідних музеїв світу доводить, що сучасна екскурсія має бути змістовною, гнучкою, персоналізованою й водночас відповідальною щодо культурної спадщини, яку вона представляє.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМАТІВ ЕКСКУРСІЙ У МУЗЕЯХ ПОЛТАВЩИНИ

2.1. Характеристика музейної мережі Полтавщини

Музейна мережа Полтавщини є важливою складовою культурної інфраструктури регіону, оскільки охоплює різнопрофільні установи, що забезпечують збереження, вивчення та популяризацію історико-культурної спадщини області. Її характерною рисою є поєднання великих обласних музеїв у Полтаві з меморіальними садибами, спеціалізованими музеями, історико-культурними заповідниками та локальними осередками збереження пам'яті в інших громадах області. Така структура свідчить про багат шаровість музейного простору Полтавщини, де представлені історичний, літературний, мистецький, археологічний, етнографічний і військово-історичний напрями [16, с. 22].

Провідне місце в музейній мережі області посідає Полтава як головний адміністративний і культурний центр регіону. Саме в обласному центрі зосереджено кілька ключових музеїв, які формують базове уявлення про історію, мистецтво, літературу та знакові події, пов'язані з краєм. Наявність у місті краєзнавчого, художнього, літературно-меморіальних і військово-історичного музеїв свідчить про високу концентрацію різних моделей музейної репрезентації.

Однією з найавторитетніших музейних установ регіону є Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського. За наявними відомостями, він був заснований 1891 року та має близько 300 тисяч експонатів, що робить його одним із найвагоміших зібрань області. Його фонди охоплюють історію, археологію, природознавство, етнографію та культуру Полтавщини, завдяки чому музей виконує не лише експозиційну, а й науково-дослідну функцію. Важливо й те, що ця установа активно підтримує виставкову, видавничу та просвітницьку діяльність, а отже її роль у музейній мережі області є системоутворювальною [14, с. 58].

Краєзнавчий профіль цього музею має особливе значення для всього регіону, оскільки саме такі установи забезпечують комплексне представлення минулого і сучасності конкретної території. На відміну від вузькоспеціалізованих музеїв, краєзнавчий музей об'єднує різні типи джерел і тематик у межах єдиного простору пам'яті. Це дозволяє вибудовувати цілісну картину історичного розвитку Полтавщини, поєднуючи матеріали про природу краю, археологічні культури, традиційний побут, суспільні процеси та визначних постатей. Саме тому Полтавський краєзнавчий музей справедливо розглядається як одна з центральних інституцій регіональної культурної ідентичності.

Важливе місце в музейній мережі Полтавщини належить Полтавському художньому музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка. Офіційні матеріали засвідчують, що це одна з ключових мистецьких установ Полтави, яка має постійну адресу в центральній частині міста та стабільний режим роботи для відвідувачів. За узагальненими відомостями, його зібрання налічує понад 9 тисяч творів, що дозволяє репрезентувати вагомий пласт образотворчого мистецтва. Наявність такого музею в структурі регіональної мережі означає, що Полтавщина має не лише історико-краєзнавчий, а й виразний мистецький музейний сегмент [16, с. 23].

Художній музей відіграє особливу роль у культурному житті області, оскільки забезпечує публічну присутність мистецької спадщини й створює простір для виставкової та комунікаційної діяльності. На відміну від краєзнавчих чи меморіальних установ, він працює передусім із творами образотворчого мистецтва як самостійними носіями культурної цінності. Це розширює типологічну різноманітність музейної мережі Полтавщини та формує інший формат сприйняття культурного матеріалу. У результаті обласний центр демонструє поєднання щонайменше двох потужних векторів музейної роботи: історичного та мистецького [17, с. 168].

Окрему групу установ у музейній мережі Полтавщини становлять літературно-меморіальні музеї, що пов'язані з визначними посталями української культури. До них належить Полтавський літературно-меморіальний музей

І.П.Котляревського, який офіційно представлений у системі міських закладів культури та має сталий режим відвідування. Його присутність у музейному просторі Полтави є надзвичайно важливою, адже саме Іван Котляревський тісно пов'язаний з історією становлення нової української літератури [17, с. 169].

Не менш значущим є Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного, який також входить до офіційного переліку міських культурних установ. Офіційні джерела вказують на його функціонування як окремої музейної одиниці в Полтаві, а описові матеріали підкреслюють особливу цінність цього музею через велику кількість особистих і меморіальних речей письменника. Це дозволяє розглядати його як один із найпоказовіших літературно-меморіальних об'єктів не лише області, а й України. Наявність таких музеїв свідчить, що музейна мережа Полтавщини тісно пов'язана з національним літературним каноном і підтримує його суспільну присутність у локальному просторі.

Літературно-меморіальні музеї Полтави виконують подвійну функцію, оскільки поєднують збереження особистої пам'яті про митця з ширшим культурно-освітнім завданням. Вони репрезентують не лише біографію окремої постаті, а й добу, інтелектуальне середовище, мовно-культурний контекст та літературний процес. Через це такі установи займають особливе місце у структурі регіональної музейної мережі, доповнюючи великі загальноісторичні музеї більш персоналізованими форматами культурної пам'яті. Для Полтавщини це особливо важливо, оскільки регіон має сильні літературні асоціації та пов'язаний із низкою знакових українських імен [22, с. 146].

Особливе місце в музейній мережі Полтавщини посідає Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». Це не просто музей у вузькому розумінні, а великий меморіально-історичний комплекс, що має статус заповідника і функціонує як окрема масштабна установа. Офіційні дані вказують, що 1981 року його було оголошено державним історико-культурним заповідником, а загальна площа з охоронною зоною становить 720 гектарів.

Такий масштаб суттєво відрізняє його від більшості інших музеїв регіону і робить одним із найпомітніших центрів військово-історичної пам'яті в області.

Значення заповідника «Поле Полтавської битви» для характеристики музейної мережі Полтавщини полягає також у його комплексному характері. Йдеться про поєднання музейної експозиції, меморіального простору, історичного ландшафту та екскурсійної інфраструктури в межах одного об'єкта. Наявність окремої сторінки з інформацією про екскурсії на офіційному сайті свідчить про високий рівень організації відвідування та про виразну орієнтацію на публічну роботу з аудиторією. Це дозволяє розглядати даний заповідник як одну з найрепрезентативніших музейних установ Полтавського регіону в частині історичної пам'яті та культурного туризму [22, с. 147].

Поза межами обласного центру одним із найвідоміших музейних осередків Полтавщини є Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Офіційний сайт прямо позиціонує його як унікальний у Європі та один із провідних українських музеїв такого профілю. Установа виконує не лише функцію збереження й експонування керамічної спадщини, а й активно розвиває проєктну, виставкову, видавничу та подієву діяльність. Це робить Опішне одним із найяскравіших спеціалізованих музейних центрів не лише Полтавщини, а й України загалом.

Опішненський музей-заповідник є показовим прикладом того, як спеціалізований профіль може стати основою для формування потужного культурного бренду території. Його діяльність демонструє, що музейна мережа Полтавщини не обмежується класичними міськими музеями, а включає і великі тематичні центри, які репрезентують окремий напрям української культури. Завдяки такому закладу область набуває виразної асоціації з традицією гончарства, народною керамікою та майстерністю, що має загальнонаціональне значення. У структурі регіональної музейної мережі цей заповідник виконує роль спеціалізованого науково-культурного вузла [14, с. 58].

Ще одним вагомим музейним осередком області є Національний музей-заповідник М. В. Гоголя в селі Гоголеве. Офіційні матеріали підкреслюють його

розташування в місці, тісно пов'язаному з життям письменника, а також значення як важливої частини туристично-рекреаційного кластеру «Гоголівські місця на Полтавщині». Це свідчить про поєднання меморіальної, літературної та туристичної функцій у діяльності установи. Для музейної мережі Полтавщини такий заповідник є надзвичайно цінним, оскільки забезпечує регіональне втілення пам'яті про автора світового масштабу [22, с. 148].

Гоголівський музейний комплекс має особливий статус у системі культурних об'єктів області, оскільки репрезентує Полтавщину через образ визначної літературної постаті, добре відомої далеко за межами України. У такому разі музей виконує не лише локальне меморіальне завдання, а й функцію культурного представництва регіону на ширшому рівні. Це важливо для характеристики музейної мережі області, адже вона формується не лише навколо історії місця, а й навколо персоналій, через яких край входить до національного та міжнародного культурного обігу. Завдяки цьому мережа Полтавщини має виразний літературно-меморіальний компонент поза межами обласного центру.

Важливе місце в регіональній структурі посідає й Історико-культурний заповідник «Більськ». Офіційні відомості визначають Більське городище як найбільше у Європі укріплене поселення доби раннього залізного віку та унікальний археологічний об'єкт культурної спадщини України. Така характеристика одразу виводить його за межі локального значення і дозволяє розглядати як один із ключових археологічних центрів країни. Для музейної мережі Полтавщини це означає наявність потужного археологічного сегмента, пов'язаного не лише з експонуванням, а й із дослідженням давньої історії території [28, с. 137].

Наявність заповідника «Більськ» свідчить, що музейний простір Полтавщини охоплює не тільки класичні виставкові зали або меморіальні садиби, а й великі територіальні комплекси археологічного типу. У таких випадках музейна діяльність тісно переплітається з польовими дослідженнями, охороною пам'яток, популяризацією археологічної спадщини та організацією відвідування значних за площею культурних об'єктів. Це суттєво розширює

типологію музейної мережі області та підкреслює її структурну різноманітність. Саме поєднання стаціонарних музеїв і заповідників робить музейний ландшафт Полтавщини більш змістовним і багатовимірним [28, с. 138].

Окремої уваги заслуговують спеціалізовані музеї технічного та військово-технічного профілю, представлені в Полтаві. До таких належить Полтавський музей дальньої авіації, відкритий 20 червня 2007 року, про що прямо повідомляє його офіційний сайт. Інший тематично близький осередок — Полтавський музей авіації і космонавтики, який також офіційно позиціонується як унікальний музей авіаційної та ракетно-космічної тематики в місті. Наявність таких установ демонструє, що музейна мережа Полтавщини включає не лише гуманітарно-історичні й меморіальні напрями, а й технічну тематику, пов'язану з історією науки, авіації та військової справи [14, с. 59].

Загалом музейна мережа Полтавщини характеризується тематичною різноманітністю, територіальною розгалуженістю та поєднанням установ різного підпорядкування і статусу. У ній одночасно присутні великі обласні музеї, міські комунальні установи, державні історико-культурні заповідники, національні музейні комплекси та спеціалізовані тематичні музеї. Це дозволяє говорити про сформовану систему збереження і репрезентації культурної спадщини, яка охоплює як центральні міські локації, так і малі населені пункти області.

Отже, музейна мережа Полтавщини є цілісною, змістовно насиченою та структурно різноманітною системою, у якій поєднуються історичні, мистецькі, літературно-меморіальні, археологічні, етнокультурні та технічні музейні осередки. Її ядро формують провідні музеї Полтави, тоді як важливе доповнення забезпечують національні та державні заповідники, а також спеціалізовані установи в інших населених пунктах області. Завдяки такому поєднанню Полтавщина має вагомий потенціал для збереження культурної спадщини, формування регіональної пам'яті та розвитку пізнавального відвідування. Характеристика цієї мережі дає підстави розглядати область як один із найбільш змістовно наповнених музейних регіонів України.

2.2. Використання інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини

Використання інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини є помітною тенденцією сучасного розвитку регіональної культурної сфери. Воно виявляється у поєднанні традиційного екскурсійного показу з цифровими технологіями, інтерактивними сценаріями, театралізацією, майстер-класами, квестами та дистанційними формами взаємодії з аудиторією. Аналіз офіційних ресурсів музеїв і закладів культури Полтави та області показує, що інноваційні підходи застосовуються не епізодично, а вже стали важливою частиною музейної практики в низці установ. Це дає підстави говорити про поступовий перехід від суто оглядової екскурсії до більш гнучких, багатоформатних і аудиторно орієнтованих моделей роботи [29, с. 113].

Найпомітніше інноваційні формати простежуються там, де музей не обмежується простим коментуванням експозиції, а створює додатковий досвід залучення відвідувача. У цьому сенсі Полтавщина демонструє різноманітні варіанти оновлення екскурсійної діяльності: від цифрових продуктів і віртуальних маршрутів до тематичних ігор, вечірніх програм і подій з елементами занурення в історичне середовище. Важливо, що такі підходи реалізуються як у великих музеях і заповідниках, так і в літературно-меморіальних установах. Отже, інноваційність у музеях області не зводиться до одного формату, а охоплює кілька паралельних напрямів розвитку.

Одним із найяскравіших прикладів використання інноваційних форматів є Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». На його офіційному сайті поряд з оглядовою екскурсією запропоновано пізнавально-розважальний квест «Музейні пригоди», квест «Скарби музею історії Полтавської битви», тематичні майстер-класи, вечірню екскурсію «Міфи і факти поля Полтавської битви» та маршрут «Шляхом союзної армії». Уже сама ця лінійка послуг свідчить, що заповідник активно працює з різними форматами подачі матеріалу і не обмежується класичною моделлю музейного супроводу.

Тут інноваційність полягає в урізноманітненні способів взаємодії з історичним матеріалом і в адаптації екскурсій під різні вікові категорії та очікування відвідувачів [29, с. 114].

Квестові форми, які використовує музей історії Полтавської битви, є особливо показовими для сучасної музейної практики. У програмі «Музейні пригоди» для дітей початкової та середньої школи після оглядової екскурсії передбачено загадки, інтелектуальні завдання, кросворди та складання пазлів, пов'язаних з пам'ятками музейного містечка. У квесті «Скарби музею історії Полтавської битви» учні середніх і старших класів проходять серію пошукових завдань і розкривають історичні загадки, що поєднує пізнання з ігровою мотивацією. Такий формат є інноваційним тому, що він змінює позицію відвідувача: з пасивного слухача він перетворюється на активного учасника пізнавального процесу [10, с. 17].

Не менш цікавою є тематична вечірня екскурсія «Міфи і факти поля Полтавської битви». Її зміст передбачає ознайомлення з пам'ятками на території музейного містечка, перевдягання в історичні костюми, участь в артилерійському шоу, перегляд відеохроніки ювілеїв Полтавської битви, пісочне шоу та завершення за участі майстрів вогню. У такому випадку екскурсія виходить за межі звичайного коментованого огляду і набуває рис комплексної події, де знання передаються через емоцію, візуальність, видовищність і особисте залучення. Саме подібні формати найяскравіше демонструють, як музейний простір може перетворюватися на багаторівневе комунікаційне середовище.

Ще одним прикладом інноваційного підходу в цьому заповіднику є програма «Козацькі розваги "Всі ми діти козацького краю"». Вона поєднує оглядову екскурсію з ігровою програмою, у межах якої діти беруть участь у вікторинах, козацьких іграх та тематичних розвагах. Це означає, що історичний матеріал подається не тільки через слово екскурсовода, а й через дію, емоційне переживання та безпосередню участь. Такий підхід особливо важливий для дитячої аудиторії, оскільки сприяє кращому засвоєнню змісту та формує позитивний досвід взаємодії з музеєм.

Інноваційні формати активно використовує і Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. На офіційному сайті музею представлено онлайн-екскурсію до музею гончарства, яка прямо позиціонується як інтерактивний тур, доступний у будь-який час доби. Крім цього, музей пропонує різні екскурсійні маршрути, комплексні квитки на два дні, а також індивідуальні гончарські майстер-класи як додаткову послугу до відвідування. Це свідчить, що інновації тут розгортаються одночасно в кількох площинах: цифровій, освітньо-практичній та організаційній [14, с. 58].

Онлайн-екскурсія в Опішному є особливо показовою, оскільки на сайті музею вона описується не як формальний відеоогляд, а як захоплива подорож до «країни Гончарії». Така подача засвідчує прагнення музею зробити дистанційне ознайомлення емоційно насиченим і концептуально цілісним. Фактично йдеться про перехід до такого формату, де віртуальне відвідування стає самостійним музейним продуктом, а не лише допоміжним матеріалом. Для регіональної музейної практики це важливий приклад використання цифрових інструментів для розширення доступу до культурного контенту.

Практико-орієнтований вимір інновацій в Опішному виявляється у поєднанні екскурсії з майстер-класом. Офіційні описи маршрутів прямо вказують на можливість індивідуального гончарського майстер-класу, а в попередніх повідомленнях музею згадуються маршрути, що супроводжуються гончарськими майстер-класами та переглядом керамологічних фільмів. Отже, відвідувач не лише спостерігає за готовими зразками традиції, а й долучається до відтворення елементів ремесла та до розширеного тлумачення матеріалу через аудіовізуальний супровід. Саме така інтеграція споглядання, практики й медіа робить екскурсійний досвід більш сучасним і глибшим [10, с. 19].

Важливо й те, що в структурі Опішненського музею присутні різні моделі відвідування, зокрема маршрути без участі екскурсовода. Наприклад, «Музейна мандрівка № 8» передбачає самостійний огляд експозицій без супроводу. Такий формат можна розглядати як прояв індивідуалізації музейного досвіду, коли відвідувач сам регулює темп сприйняття та ступінь заглиблення в матеріал. Для

музейної справи Полтавщини це важливо, бо свідчить про відхід від єдиної обов'язкової моделі екскурсії та запровадження більш варіативних способів роботи з публікою [16, с. 22].

Ще виразніше інноваційність в Опішному виявляється у подієвих та театралізованих формах. В офіційних матеріалах про Меморіальний музей-садибу Леоніда Сморжа зазначено, що тут проводять гончарські майстер-класи, вікторини, ігри та квест-конкурси, а для Е-літньої академії гончарства вже кілька років поспіль організовують нічну екскурсію у формі яскравого театралізованого дійства. Крім того, для молодших школярів проводять звичаєві дійства, а для творчої молоді — літературні вечори.

В Полтаві яскравим прикладом цифрового оновлення екскурсійної роботи став Полтавський літературно-меморіальний музей І.П.Котляревського. У вересні 2025 року на садибі письменника було презентовано VR-квест «Віртуальна подорож "У пошуках скарбу Івана Котляревського"», створений у межах грантового проєкту Українського культурного фонду. Офіційне повідомлення прямо вказує, що проєкт поєднав традиційні офлайн-формати — театралізовані та інтерактивні екскурсії, перформанси, етнопікніки, лекції — з VR-квестами. Це один із найпереконливіших доказів того, що музеї Полтавщини не просто декларують модернізацію, а реально впроваджують імерсивні технології в екскурсійну практику [14, с. 58].

Особливу цінність цього VR-проєкту становить не лише використання нової техніки, а й сам спосіб репрезентації культурної спадщини. За офіційним описом, під час віртуального квесту діти, молодь і дорослі у VR-окулярах можуть побачити «живого» Івана Котляревського, почути спів Наталки Полтавки та взаємодіяти з оцифрованими матеріалами меморіального комплексу. Отже, йдеться не про просте цифрове дублювання інформації, а про створення нового типу музейного досвіду, де меморіальний простір, літературний сюжет і технологія занурення працюють разом. Для регіональної музейної мережі це один із найсучасніших прикладів інноваційної екскурсійної форми.

Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного також демонструє використання нетрадиційних форматів. У травні 2024 року тут відбулася сюжетна екскурсія з елементами театралізації «До тайни роду Рудченків», під час якої відвідувачі занурювалися в атмосферу кінця XIX — початку XX століття, знайомилися з родиною письменника, слухали звучання старовинного фортепіано та оглядали садибне довкілля. Такий формат поєднав меморіальну екскурсію, художню реконструкцію та емоційне відтворення культурного середовища доби. Це засвідчує, що інноваційність у літературно-меморіальному музеї може реалізовуватися не лише через цифрові інструменти, а й через сценарну театралізацію та просторове занурення [16, с. 23].

Крім театралізованих форм, музей Панаса Мирного використовує і розширені міські маршрути. У 2024 році було проведено пішохідну екскурсію містом «Панас Мирний і Полтава», яка виводила екскурсійний процес за межі власне музейної експозиції та переносила його в міський простір. Інший приклад — тематична екскурсія «Полтава у житті Панаса Мирного», проведена з нагоди Дня міста. Такі формати важливі тим, що вони з'єднують меморіальний музей із ширшим локальним контекстом і дають змогу сприймати біографію письменника через конкретні топоси міста.

Інтерактивний підхід послідовно розвиває і Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г.Короленка. Ще у 2016 році на науково-практичному семінарі для представників туристичної сфери музей презентував інтерактивну театралізовану екскурсію «Машина часу на садибі Короленка», а також майстер-клас з виготовлення короленківських іграшок. Це важливо не лише як окремий приклад, а як свідчення того, що полтавські музеї почали цілеспрямовано осмислювати інновації, інтерактивність та інтегрованість як принципи своєї роботи. Такий досвід демонструє раннє й усвідомлене впровадження подієво-екскурсійних форматів у меморіальному музейному середовищі [21, с. 92].

Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка впроваджує інноваційні формати передусім у цифровій та комунікаційній площині. На сайті музею зафіксовано віртуальні виставки, віртуальні лекції-

екскурсії, цифрові архіви творів, а також віртуальну екскурсію із сурдоперекладом залогою дитячої творчості імені Саші Путрі. Зокрема, матеріали музею свідчать про проведення віртуальної лекції-екскурсії «Збережене мистецтво: порцеляна», функціонування цифрового архіву творів Миколи Ярошенка та цифрового архіву творів Григорія Цисса. Усе це вказує, що художній музей адаптує екскурсійно-просвітницьку роботу до онлайн-середовища й одночасно розширює доступність контенту для різних категорій користувачів [21, с. 93].

Особливу увагу в діяльності художнього музею привертає поєднання цифровізації з елементами інклюзивності. Віртуальна екскурсія із сурдоперекладом є прикладом того, як музейний контент адаптується для аудиторії з порушеннями слуху, а отже інновація тут має не лише технічний, а й соціокультурний вимір. Водночас цифрові архіви творів формують новий тип взаємодії з колекцією, коли відвідувач працює не лише з фізичною виставкою, а й з електронним зібранням творів. Такі рішення свідчать, що інноваційний формат екскурсії сьогодні може полягати не лише в зміні маршруту, а й у зміні самого середовища доступу до мистецького матеріалу [25, с. 150].

Отже, використання інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини має реальний, а не декларативний характер. У регіоні вже функціонують VR-квести, віртуальні екскурсії, театралізовані й сюжетні маршрути, музейні квести, вечірні програми, майстер-класи, інклюзивні цифрові продукти, пішохідні міські екскурсії та самостійні моделі огляду експозицій. Найбільш показовими прикладами є Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Полтавський літературно-меморіальний музей І.П.Котляревського, музеї П. Мирного й В. Г.Короленка, а також Полтавський художній музей імені Миколи Ярошенка. Сукупно ці приклади засвідчують, що музейна сфера Полтавщини активно поєднує традиційне екскурсійне обслуговування з сучасними формами комунікації, цифровізації та залучення відвідувача.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку інноваційних екскурсій у регіоні

Проблеми та перспективи розвитку інноваційних екскурсій у музеях Полтавщини слід розглядати в контексті загального оновлення культурної сфери України, де цифровізація, доступність та нові форми взаємодії з аудиторією визначені як стратегічні пріоритети. У Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 року прямо зазначено, що цифровізація є наскрізним пріоритетом, який має забезпечувати збереження, доступність і популяризацію культурної спадщини, а також створення нових форматів культурного споживання. Для Полтавщини це питання має особливу вагу, оскільки область володіє розгалуженою музейною мережею й уже демонструє приклади застосування VR, онлайн-екскурсій, квестів, вечірніх програм та інтерактивних форматів. Водночас сам факт наявності окремих успішних ініціатив ще не означає повного подолання системних труднощів, які стримують масштабніше впровадження інноваційних екскурсій у регіоні [14, с. 58].

Однією з головних проблем залишається ресурсна нерівномірність між різними музеями області. Найбільш помітні інноваційні приклади зосереджені насамперед у тих установах, які мають вищу публічну активність, доступ до грантових програм або сформовану туристичну привабливість, як-от музей І.П.Котляревського, заповідник «Поле Полтавської битви» чи Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Натомість для багатьох регіональних або менш відомих музеїв упровадження сучасних форматів пов'язане з браком коштів на обладнання, контент, технічне обслуговування та підготовку персоналу [26, с. 171].

Фінансовий чинник безпосередньо впливає на масштаб і сталість інноваційних екскурсій. Стратегія розвитку культури до 2030 року визнає, що реалізація модернізаційних заходів потребує фінансування з державних і місцевих бюджетів, а також із залученням міжнародної підтримки та інших незаборонених джерел. Це означає, що інновації в музеях не можуть розвиватися

лише завдяки ентузіазму окремих колективів, а мають спиратися на стабільну фінансову модель. Для Полтавщини така проблема є особливо актуальною, адже сучасні екскурсійні продукти потребують не одноразових витрат, а постійного оновлення техніки, програмного забезпечення, сценаріїв і цифрових матеріалів.

Ще однією суттєвою проблемою є кадрова підготовка працівників музеїв до роботи з новими форматами. Інноваційна екскурсія сьогодні вимагає від музейного працівника не лише знання експозиції, а й уміння працювати з цифровими платформами, інтерактивними сценаріями, мультимедійними матеріалами, аудиторною адаптацією та подієвими формами комунікації. У цьому контексті навіть наявність технічного рішення не гарантує якісного результату, якщо працівники не мають часу, ресурсів або необхідної підготовки для його професійного використання. Кадрове оновлення та системне підвищення кваліфікації є не менш важливими, ніж закупівля обладнання чи запуск окремих цифрових продуктів [26, с. 172].

Проблемним залишається і питання технічної підтримки вже запроваджених інновацій. Якщо музей запускає VR-квест, онлайн-екскурсію або цифровий архів, це створює потребу в їх постійному адмініструванні, оновленні, перевірці сумісності, збереженні доступності та технічній справності. На прикладі VR-квесту в музеї І. П. Котляревського видно, що інноваційний продукт має складну внутрішню структуру, поєднує ігрову логіку, оцифровані матеріали та спеціальне обладнання, а отже потребує не лише запуску, а й подальшого супроводу. У такій ситуації перспективи розвитку інноваційних екскурсій безпосередньо залежать від того, чи зможе музей забезпечити тривале функціонування нових форматів, а не лише їх одноразову презентацію [14, с. 59].

Окрема проблема пов'язана з обмеженою доступністю інноваційних форматів для всіх категорій відвідувачів. Хоча цифрові технології вважаються інструментом розширення доступу, вони можуть створювати нові бар'єри для тих, хто не має відповідних навичок, фізичних можливостей або звички користуватися цифровими сервісами. У цьому сенсі показовим є досвід Полтавського художнього музею імені Миколи Ярошенка, який пропонує

віртуальну екскурсію із сурдоперекладом, тобто поєднує цифровізацію з інклюзивністю. Проте для ширшої музейної мережі області така практика ще не стала загальним стандартом, а отже розвиток безбар'єрності залишається важливою перспективою [19, с. 54].

Серйозним викликом є необхідність поєднання інноваційності з науковою достовірністю та музейною етикою. У прагненні зробити екскурсію емоційнішою, видовищнішою чи технологічно привабливішою існує ризик надмірної розважальності, яка може послабити змістову глибину. Саме тому для музеїв Полтавщини важливо зберігати баланс між інтерактивністю та точністю інтерпретації історичних і культурних матеріалів. Приклади вечірньої екскурсії «Міфи і факти поля Полтавської битви» або театралізованих програм у меморіальних музеях показують, що емоційна форма може бути продуктивною, але лише за умови, коли вона не витісняє науково вивірених зміст [22, с. 146].

Відчутною проблемою є також залежність інноваційних проєктів від зовнішнього фінансування, насамперед грантового. Наприклад, VR-квест у музеї І.П.Котляревського був створений завдяки перемозі у грантовому конкурсі Українського культурного фонду. Це безумовно позитивний приклад, але водночас він показує, що реалізація складніших цифрових форматів часто стає можливою лише за наявності додаткової фінансової підтримки. Перспективним напрямом для музеїв Полтавщини є перетворення таких успішних проєктів із разових грантових історій на сталі складові музейної екскурсійної практики.

Для частини музеїв проблемою є й недостатня цифрова видимість у публічному просторі. Інноваційна екскурсія в сучасних умовах починається не тільки з моменту входу до музею, а значно раніше — із сайту, онлайн-анонсу, електронного бронювання чи перегляду віртуального контенту. Там, де музей не підтримує активну онлайн-присутність, його сучасні формати залишаються малопомітними навіть за умови фактичного існування. Перспектива розвитку інноваційних екскурсій у Полтавському регіоні тісно пов'язана з посиленням цифрової комунікації та зручних каналів інформування відвідувача.

Разом із тим уже наявні приклади переконливо свідчать про високий потенціал інноваційного розвитку музейної сфери Полтавщини. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» пропонує не лише оглядові й тематичні екскурсії, а й квести, вечірні програми, тематичні майстер-класи та спеціальні маршрути. Це означає, що екскурсійна діяльність може будуватися як багатоформатна система, де різні аудиторії отримують різні способи входження в історичний матеріал [19, с. 55].

Особливо перспективним є розвиток ігрових форматів для дітей та молоді. Квести в музеї історії Полтавської битви і VR-подорож у садибі Івана Котляревського демонструють, що ігрова логіка не суперечить пізнавальній меті, а, навпаки, підсилює її, якщо правильно інтегрована у зміст екскурсії. Такі формати підвищують мотивацію до відвідування музею, посилюють емоційне запам'ятовування та сприяють активнішому включенню учасника в процес сприйняття. Для Полтавщини, де музейна спадщина тісно пов'язана з історією, літературою та локальною пам'яттю, розвиток ігрових екскурсій має особливо великі можливості.

Не менш значущою перспективою є подальше розширення дистанційних форматів. Онлайн-екскурсія до музею гончарства в Опішному та відеоекскурсії до його структурних підрозділів показують, що музейний контент може бути доступним поза фізичним простором установи. Це особливо важливо в умовах мобільнісних обмежень, безпекових ризиків або для потенційних відвідувачів, які спочатку знайомляться з музеєм онлайн, а вже потім планують реальний візит [22, с. 147].

Важливою перспективою є і поєднання екскурсій із практичними та подієвими елементами. В Опішному екскурсійні маршрути супроводжуються гончарськими майстер-класами, а в окремих підрозділах проводяться вікторини, ігри, квест-конкурси й навіть нічні театралізовані програми. Такі форми роботи дозволяють не тільки передавати знання, а й формувати досвід особистої участі, що особливо цінно для родинної, шкільної та молодіжної аудиторії. Для музеїв

Полтавщини загалом це відкриває перспективу переходу від екскурсії як одноразового огляду до екскурсії як комплексної культурної події.

Суттєвий потенціал має й розвиток самостійних моделей відвідування. Національний музей-заповідник українського гончарства пропонує як оглядові екскурсії, так і варіанти самостійного огляду, що свідчить про прагнення адаптувати музейний продукт до різних сценаріїв сприйняття. У сучасних умовах частина аудиторії очікує більшої свободи маршруту, індивідуального темпу та можливості поєднувати фізичне відвідування з цифровим контентом. Тому перспективним для Полтавщини є створення більшої кількості автономних екскурсійних продуктів, які можуть функціонувати поряд із класичним супроводом екскурсовода [22, с. 148].

Ще одна важлива перспектива пов'язана з розширенням інклюзивного виміру екскурсійної діяльності. Віртуальна екскурсія із сурдоперекладом у Полтавському художньому музеї є прикладом того, що цифрові формати можуть реально підвищувати доступність музею для тих груп, які раніше мали обмежені можливості участі. Перенесення таких практик на інші музеї області могло б істотно підсилити сучасний характер музейної комунікації в регіоні. У цьому випадку інновація постає не як самоціль, а як засіб зробити музейне середовище більш відкритим і соціально чутливим.

Окремого значення набуває перспектива міжінституційної співпраці. Полтавщина має різнопрофільні музеї — історичні, літературно-меморіальні, мистецькі, етнокультурні, археологічні, військово-історичні, — а це створює добрі умови для спільних маршрутів, тематичних циклів, комплексних програм і перехресної цифрової промоції. Уже зараз окремі музеї активно працюють із подієвими й маршрутними форматами, що може стати основою для ширших регіональних екскурсійних мереж. Якщо такі зв'язки посилюватимуться, Полтавщина зможе пропонувати не лише окремі сучасні екскурсії, а цілісні інноваційні культурні траєкторії для різних груп відвідувачів [14, с. 58].

Значним перспективним чинником є державна та регіональна програмна підтримка. На національному рівні Стратегія розвитку культури до 2030 року

закріплює курс на цифровізацію, інклюзивність, відкритість та створення нових форматів культурного споживання. На регіональному рівні Полтавська обласна адміністрація вже оприлюднила Програму розвитку культури, туризму та охорони культурної спадщини на 2026–2030 роки, що свідчить про наявність інституційного підґрунтя для модернізації музейної сфери. За наявності реального фінансового наповнення та координації ці документи можуть стати основою для більш системного розвитку інноваційних екскурсій у музеях області [9, с. 40].

Водночас не можна ігнорувати безпековий контекст, у якому сьогодні функціонують українські музеї. Стратегія розвитку культури прямо пов'язує оновлення сфери з наслідками війни, ризиками для культурної спадщини, вимушеною міграцією та потребою в системних рішеннях для збереження культурної спадкоємності. У таких умовах цифрові та дистанційні формати набувають для Полтавщини додаткової цінності, оскільки вони дозволяють підтримувати доступ до культурного змісту навіть за нестабільних обставин. Отже, перспектива розвитку інноваційних екскурсій у регіоні пов'язана не тільки з модернізацією, а й із культурною стійкістю [13, с. 196].

Отже, головними проблемами розвитку інноваційних екскурсій у музеях Полтавщини є нерівномірність ресурсів, потреба у стабільному фінансуванні, кадрові обмеження, технічна підтримка нових продуктів, недостатня інклюзивність окремих форматів і залежність частини проєктів від грантів. Водночас реальні приклади з музею І.П.Котляревського, заповідника «Поле Полтавської битви», музею гончарства в Опішному та Полтавського художнього музею переконливо свідчать про значний потенціал регіону в цій сфері. Перспективи полягають у розширенні VR- і онлайн-продуктів, розвитку квестів, майстер-класів, вечірніх програм, самостійних маршрутів, інклюзивних цифрових рішень і міжмузейної співпраці. За умови поєднання організаційної підтримки, цифрової модернізації та збереження наукової якості Полтавщина може зміцнити свої позиції як регіон із сучасною та конкурентоспроможною музейною екскурсійною практикою.

ВИСНОВКИ

Музейна екскурсія є складним і багатофункціональним явищем, яке поєднує освітню, культурно-просвітницьку та комунікативну складові. Вона виступає важливим інструментом інтерпретації культурної спадщини та забезпечує безпосередню взаємодію між музейним середовищем і відвідувачем. У сучасному культурному просторі екскурсія трансформується з традиційної форми подання інформації у більш динамічний і варіативний процес, орієнтований на активне залучення аудиторії. Це зумовлює її значущість як ключового елементу музейної діяльності, що сприяє формуванню культурної свідомості та розширенню пізнавальних можливостей відвідувачів.

Проведений аналіз класифікації музейних екскурсій засвідчив наявність широкого спектра традиційних форматів, які історично сформувалися в музейній практиці та зберігають свою актуальність. До них належать оглядові, тематичні, навчальні та спеціалізовані екскурсії, що забезпечують системне ознайомлення з експозиціями. Водночас встановлено, що сучасні умови розвитку культурної сфери зумовлюють необхідність їх оновлення та доповнення новими підходами. Інноваційні формати, які включають інтерактивні, ігрові, цифрові та подієві елементи, стають важливим напрямом модернізації екскурсійної діяльності.

Дослідження музейної мережі Полтавщини показало, що регіон має розгалужену та змістовно насичену систему музейних установ різного профілю. У її структурі поєднуються краєзнавчі, літературно-меморіальні, мистецькі, історико-культурні та спеціалізовані музеї, що забезпечують комплексне представлення культурної спадщини області. Особливу роль відіграють як обласні музеї в Полтаві, так і національні та державні заповідники, розташовані в інших населених пунктах. Це створює сприятливі умови для розвитку різноманітних екскурсійних практик і впровадження сучасних форм роботи з відвідувачами.

Аналіз використання інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини засвідчив, що в регіоні вже реалізуються сучасні підходи до

організації екскурсійної діяльності. До них належать квестові програми, театралізовані та сюжетні екскурсії, VR-технології, онлайн-екскурсії, майстер-класи та інтерактивні заходи. Такі формати сприяють підвищенню зацікавленості аудиторії, розширюють можливості сприйняття інформації та формують новий досвід взаємодії з музеєм. Водночас інновації реалізуються нерівномірно, що свідчить про наявність певних організаційних і ресурсних обмежень.

Виявлено, що основними проблемами розвитку інноваційних екскурсій у музеях Полтавщини є недостатнє фінансування, нерівномірність матеріально-технічної бази, потреба у підвищенні кваліфікації працівників, а також обмежена доступність окремих форматів для різних категорій відвідувачів. Крім того, актуальним є питання забезпечення технічного супроводу цифрових продуктів і збереження балансу між інтерактивністю та науковою достовірністю музейного контенту. Значною мірою реалізація інновацій залежить від участі у грантових програмах, що не завжди гарантує їх довготривалу стабільність. Усі ці чинники потребують системного підходу до модернізації музейної сфери регіону.

Перспективи розвитку інноваційних форматів екскурсій у музеях Полтавщини пов'язані з подальшою цифровізацією, розширенням інтерактивних та ігрових форм, упровадженням інклюзивних практик і зміцненням міжмузейної співпраці. Важливим напрямом є створення нових цифрових продуктів, розвиток онлайн-екскурсій і вдосконалення комунікації з аудиторією через сучасні інформаційні канали. Підвищення якості екскурсійної діяльності можливе за умови поєднання інноваційних технологій із науково обґрунтованим змістом і професійною підготовкою музейних працівників. В цілому Полтавщина має значний потенціал для формування сучасного музейного середовища, здатного ефективно відповідати на виклики часу та потреби суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева С. Музейна педагогіка: сучасний підхід використання освітнього середовища музеїв. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С. О. Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 32-35.
2. Андреева К. Музейна педагогіка в неформальній освіті. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 12-14.
3. Антоненко В.С., Григорчак І.М., Хуткий В.О. Сталий розвиток туристичної галузі в умовах економічної рецесії: виклики та можливості. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. С. 45-47.
4. Банах В. Національний музей у Львові (1905-1939): науково-фондова робота. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія»*. 2020. Вип. 4/46. С. 89–105.
5. Баран А., Бочарова Л. Інноваційні підходи в роботі наукових співробітників відділу природи Тернопільського обласного краєзнавчого музею. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 36–39.
6. Белікова М.В. Запровадження інноваційних технологій в музеях України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 43. С. 32–34.
7. Бондаренко В. Ютуб-канал Педагогічного музею України як форма музейної комунікації. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез*

- доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 211–212.
8. Гураль-Сверлова Н., Гураль Р. Скарби далеких морів: екзотичні морські молюски у фондах Державного природознавчого музею НАН України. 2021. 134 с.
 9. Дробін А.А. Віртуальна екскурсія як форма організації освітнього процесу природничої дисципліни: методичні особливості. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 39–41.
 10. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 17-19.
 11. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2778-17> (дата звернення: 04.04.2026).
 12. Закон України «Про музеї та музейну справу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/249/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.04.2026).
 13. Киридон А. Музеї як інституції пам'яті. Україна-Європа-Світ: міжнародний збірник наукових праць. *Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2015. Вип. 16(1). С. 196–202.
 14. Ковальчук Є. Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції. *Волинський музейний вісник: науковий збірник*. Луцьк, 2012. С. 58–60.
 15. Маньковська Р., Бабушко С. Візуальний конструкт у музейних практиках. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2022. № 23. С. 195–203.
 16. Марусей Т.В. Віртуальна екскурсія як напрямок розвитку сучасного туризму. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. С. 22-24.
 17. Міхно О.П. Цифрові технології у діяльності Педагогічного музею України. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18–19

- квітня 2019 р., Київ). Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2019. Ч. 2. С. 168–170.
- 18.Надольська В.В. Модернізація музейної взаємодії з відвідувачем. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 275–279.
 - 19.Павленко Ю. Навчання в музеї: нові перспективи для учнів і студентів. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 53–57.
 - 20.Пеляшенко К. Форми роботи зі шкільною аудиторією в Музеї археології. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 63–65.
 - 21.Подворна Л. Інноваційні форми та методи культурно-освітньої роботи архівно-музейного комплексу «Літературно-мистецькі Плюти». *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 92–94.
 - 22.Поліщук О. Музей у нових умовах: віртуальні екскурсії та табір вихідного дня. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого*. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 145–146.
 - 23.Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження

- операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках» від 28.03.2025 № 293-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.](#) (дата звернення: 04.04.2026).
24. Смаглій К.В. Європейський досвід реформування музейної сфери: уроки для України. Будемо нову Україну: збірник конференції. 2014. С. 138–145.
 25. Сошнікова О.М. Музей як інститут соціальної пам'яті в умовах інформаційного суспільства. *Традиційна культура в умовах глобалізації: культурологічні та мистецтвознавчі аспекти комунікації: матеріали наук.-теорет. конф.* 2012. С. 150–155.
 26. Телетова С. Інноваційні форми та методи роботи з учнівською та студентською аудиторією в музейній педагогіці. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого.* Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 171–175.
 27. Удовиченко І. Музейна комунікація за межами експозиції. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С.О.Довгого.* Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 99–101.
 28. Філіпчук Н.О. Музейна педагогіка і виховання нації. *Молодий вчений.* 2018. № 3(55). С. 137–142.
 29. Шевцов І.П. Сучасний стан розвитку музейних інформаційних систем. *Вісімнадцяті Сумцовські читання: матеріали наукової конференції «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства», Харків, 18 квітня 2012 р. Харків: Майдан, 2012.* С. 113–119.

ДОДАТКИ

Приклади інноваційних екскурсій у музеях Полтавщини

№	Назва інноваційної екскурсії	Музей / установа	Формат	Розгорнута характеристика
1	VR-квест «У пошуках скарбу Івана Котляревського»	Полтавський літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського	VR-квест, імерсивна екскурсія, поєднання офлайн та цифрового контенту	Проект презентовано 25 вересня 2025 року на садибі письменника. Формат поєднує меморіальну екскурсію, віртуальну подорож у VR-окулярах та інтерактивний пошук «скарбу». За офіційним описом, відвідувачі можуть взаємодіяти з оцифрованими матеріалами меморіального комплексу, бачити віртуалізовані образи, пов'язані з постаттю Івана Котляревського, та сприймати музейний сюжет через ефект занурення. Цінність цього формату полягає в тому, що він поєднує літературну спадщину, музейний простір і сучасні технології в єдиному екскурсійному продукті.
2	Квест «Скарби музею історії Полтавської битви»	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»	Музейний квест після оглядової екскурсії	Офіційний сайт заповідника подає цей формат як окрему екскурсійну послугу для груп. Після базового ознайомлення з музеєм учасники виконують серію пошукових завдань, розкривають історичні загадки та працюють із матеріалом у змагально-пізнавальній формі. Така модель активізує увагу, розвиває інтерес до історії та змінює роль відвідувача з пасивного слухача на безпосереднього учасника музейного процесу.
3	Вечірня екскурсія «Міфи і факти поля Полтавської битви»	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»	Вечірня тематична екскурсія з елементами театралізації та шоу-програми	Це один із найвиразніших прикладів подієвої екскурсії в музеях Полтавщини. У програмі поєднано розповідь про пам'ятки музейного містечка, історичні сюжети, перевдягання в костюми, артилерійське шоу, відеохроніку ювілейних заходів, пісочне шоу та виступ майстрів вогню. Завдяки такій композиції історичний матеріал подаєть емоційне переживання, видовищність та мультисенсорне сприйняття.
№	Назва	Музей /	Формат	Розгорнута характеристика

	інноваційної екскурсії	установа		
4	Онлайн-екскурсія до Музею гончарства	Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному	Інтерактивна онлайн-екскурсія, віртуальний тур	На офіційному сайті музею зазначено, що онлайн-екскурсія є не просто відеооглядом, а інтерактивною подорожжю до «країни Гончарії». Користувач може здійснити дистанційне знайомство з музеєм у зручний час і самостійно обирати темп перегляду. Такий формат розширює географію аудиторії, забезпечує доступ до музейного продукту поза межами фізичного простору та виконує також промоційну функцію. Для регіональної музейної мережі це приклад цифрової модернізації екскурсійної діяльності.
5	Театралізована екскурсія «До тайни роду Рудченків»	Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного	Сюжетна театралізована екскурсія	За офіційним повідомленням, під час цієї екскурсії гості занурювалися в атмосферу кінця XIX – початку XX століть, знайомилися з життєвою і творчою біографією Панаса Мирного та його родиною. Учасники слухали звучання старовинного фортепіано, знайомилися зі спогадами з епістолярної спадщини та оглядали садибний простір. Інноваційність формату полягає у використанні художньої реконструкції, емоційного середовища і сценічних елементів як способу музейного посередництва. Це робить меморіальну екскурсію більш образною та емоційно насиченою.
6	Інтерактивна театралізована екскурсія «Машина часу на садибі Короленка»	Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка	Інтерактивна театралізована екскурсія	Під час науково-практичного семінару в 2016 році музей презентував цю екскурсію як приклад інноваційного й інтерактивного підходу до роботи з відвідувачами. Формат передбачає поєднання розповіді про меморіальну садибу з театралізованими елементами, що створюють ефект перенесення в інший час. Така модель допомагає краще відчувати культурне середовище, пов'язане з постаттю В. Г. Короленка, та урізноманітнює традиційне музейне спілкування.

№	Назва інноваційної екскурсії	Музей / установа	Формат	Розгорнута характеристика
7	Віртуальна екскурсія із сурдоперекладом залогою дитячої творчості імені Саші Путрі	Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка	Віртуальна екскурсія, інклюзивний цифровий формат	Музей оприлюднив віртуальну екскурсію залогою дитячої творчості імені Саші Путрі із сурдоперекладом. Формат поєднує дистанційний доступ до мистецького матеріалу з адаптацією для людей з порушеннями слуху, що є важливим прикладом інклюзивної музейної практики. У цьому випадку інноваційність полягає не лише в онлайн-подачі, а й у розширенні доступності культурного продукту для різних категорій відвідувачів. Така модель є перспективною для поширення в інших музеях області.
8	Велоекскурсія «З картою в руці: Поле Полтавської битви сьогодні»	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»	Велоекскурсія територією заповідника	Офіційний сайт заповідника пропонує велосипедну екскурсію великою територією історичного комплексу. Перевагою цього формату є можливість охопити більше пам'яток і дістатися до місць, які менш доступні для пішого огляду або стандартного маршруту. Таким чином музейний показ переноситься в рухомий простір і набуває рис маршрутної пригодницької екскурсії з виразним пізнавальним компонентом. Для військово-історичного заповідника це приклад адаптації екскурсії до масштабу території та сучасних форм активного відвідування.
9	Пішохідна екскурсія містом «Панас Мирний і Полтава»	Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного	Міська екскурсія-прогулянка, винесення музейного маршруту в міський простір	У 2025 році музей Панаса Мирного проводив пішохідну екскурсію історичною частиною Полтави, пов'язуючи біографію письменника з конкретними міськими локаціями. Такий формат є інноваційним у тому сенсі, що музейний наратив виходить за межі садиби та переноситься в реальний простір міста, де формувалося життя і діяльність митця. Учасники не лише слухають розповідь, а й співвідносять її з автентичними місцями, що посилює ефект присутності та локальної пам'яті.

